ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ҲУҚУҚ БИЗНЕС ВА СИЁСАТИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 327.74 + 323 (575.3)
ТКБ: 66.01+66.7 (2 тоҷик)
Ҳ-85

ҲОШИМОВА НАРГИСА АБДУҶАББОРОВНА

ҶОМЕАИ ШАҲРВАНДӢ: ТАШАККУЛ ВА ИНКИШОФИ ОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

АВТОРЕФЕРАТИ
диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои сиёсӣ аз рӯйи ихтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ

ДУШАНБЕ – 2023

Диссертатсия дар кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон омода гардидааст

Роҳбари илмӣ:	**Акмалова Мунира Абдунабиевна** – доктори илмҳои сиёсӣ, профессор, декани факултети сиёсатшиносӣ ва муносибатҳои байналхалқии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон
Муқарризони расмӣ:	**Набизода Ваҳҳоб Машраб** – доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи халқи тоҷики МДТ “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б. Ғафуров” **Исаев Умедҷон Убайдуллоевич** – номзади илмҳои сиёсӣ, дотсенти кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Муассисаи пешбар:	Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Ҳимояи диссертатсия «9» феврали соли 2024, соати «13 ^{00}» дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.КОА-001 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, Буни Ҳисорак, бинои таълимии 15, e-mail: tgnu@mail.tj. Тел. (+992) 919-60-69-66 баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар вебсайти www.tnu.tj ва Китобхонаи илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо суроғаи 734025, ш.Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17 шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «____» __________соли 2024 фиристода шуд.

И.в. котиби илмии
Шурои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои таърих — З.И. Акрамӣ

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар замони муосир таваҷҷуҳи муҳаққиқон ва коршиносони соҳаҳои мухталифи илмҳои иҷтимоӣ, бахусус сиёсатшиносӣ ба масъалаи ҷомеаи шаҳрвандӣ беш аз пеш меафзояд. Хусусан, даҳсолаҳои охир масъалаи ташаккулу инкишоф ва паҳлуҳои мухталифи фаъолияти ҷомеаи шаҳрвандӣ ба яке аз мавзуъҳои пурбаҳстарин дар назарияи сиёсӣ ва сиёсати амалӣ табдил ёфтааст. Албатта, чунин ҳолат тасодуфӣ намебошад ва он аз сиришти инсоният баҳри бунёди ҷомеаи одил ва идораи хубу самарабахш бармеояд. Ҳамчунин болоравии таваҷҷуҳ ба ин мавзуъ аз гузариши инсоният ба марҳалаи нави рушду инкишофи худ вобаста аст, ки на танҳо бо густариши инқилоби илмию техникӣ, балки бо болоравии нақши ниҳодҳои демократии ҷомеа низ алоқаманд мебошад. Дар шароити имрӯза дар кишварҳои пасоиндустриалӣ тамоюли афзоиши нақши ҷомеаи шаҳрвандӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ, махсусан, дар соҳаи сиёсӣ ба таври равшан зуҳур ёфтааст. Аз ин рӯ, масъалаи рӯоварии кишварҳои дигар ба ин таҷриба ва, хусусан, ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар давлатҳои тозаистиқлол таваҷҷуҳи муҳаққиқони илмҳои иҷтимоӣ ва хоссатан коршиносони соҳаи сиёсиро ба худ ҷалб намудааст. Аз он ҷумла, муҳиммияти нақши ҷомеаи шаҳрвандӣ дар рушди сиёсии кишварҳои пасошуравӣ яке аз мавзуъҳои баҳсталаб дар байни муҳаққиқон гардидааст. Паҳлуҳои мухталифи ин масъала, хусусан муҳиммияти нақши ҷомеаи шаҳрвандӣ дар рушди системаи сиёсии ҷомеа ва таҳкими низоми демократӣ аз ҷониби муҳаққиқон ва коршиносони илмҳои сиёсӣ мавриди баррасӣ ва натиҷагириҳои сатҳи гуногун гардидааст. Дар шароити имрӯза системаи сиёсии демократӣ ҳамчун фазое эътироф шудааст, ки дар он инкишофи озодонаи шахс таъмин гардида, риояи воқеии ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд кафолат дода мешавад. Аз ин рӯ, таҳқиқу омӯзиши масъалаи ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ, ҳамчун механизми муҳимми раванди демократисозии ҷомеа ва таҳкими унсурҳои демократӣ аҳамияти бузурги илмӣ ва амалӣ пайдо намудааст.

Пас аз фурӯпошии Иттиҳоди Шӯравӣ кишварҳои пасошӯравӣ ҳамчун намунаи рушди сиёсӣ ва модернизатсияи сиёсӣ рӯ ба бунёди низоми демократии идоракунӣ оварданд. Хусусан, таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи ғарбӣ дар самти бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамчун намунаи рушд барои давлатҳои тозаистиқлол муқаррар карда шуданд. Онҳо роҳи бунёди давлати демокративу ҳуқуқбунёдро пеш гирифта, асосҳои қонунгузорӣ ва ниҳодии онро ташаккул доданд. Хусусан. дар фазои нави сиёсӣ таваҷҷуҳ ба масъалаи ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ боло рафт. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ баъди ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ роҳи бунёди давлати демокративу ҳуқуқбунёдро пеш гирифт. Ҳанӯз дар Иҷлосияи XVI-уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳи инкишофи демократӣ ва давлати дунявӣ ҳамчун ҳадафи асосии рушди сиёсии кишвар муқаррар карда шуда буд. Аз ин рӯ, шуруъ аз замони рӯоварӣ ба демократикунонӣ, ки оғози он ҳанӯз ба сиёсати “бозсозӣ” пайванд мехӯрад, таваҷҷуҳ ба бунёди

асосҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва фаъолияти он падид омад. Раванди мазкур доимо дар инкишоф буда, тадриҷан рушд меёбад ва тавассути ҳалли масъалаҳои гуногун фазои умумии инкишоф ва фаъолнокии ҷомеаи шаҳрвандӣ таҳким ва такмил меёбад. Аз ин рӯ, аз солҳои аввали соҳибистиқлолӣ мавзуи ташаккулу инкишоф ва фаъолнокии ҷомеаи шаҳрвандӣ яке аз масъалаҳои рӯзмарраи рушди сиёсӣ ва таҳкими низоми демократӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон унсурҳо ва арзишҳои ҷомеаи демократӣ тадриҷан таҳким меёбанд. Албатта, дар ин самт нақши ҷомеаи шаҳрвандӣ назаррас аст. Аз ин рӯ, омӯзиши паҳлуҳои мухталифи ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити имрӯзаи рушди системаи сиёсии демократӣ дар Тоҷикистон муҳим ва рӯзмарра мебошад. Хусусан, омӯзиши паҳлуҳои мухталифи ташаккул, инкишоф ва фаъолияти минбаъдаи ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар доираи илмҳои иҷтимоӣ ба як амри зарурӣ табдил ёфтааст. Бо омӯзиш ва таҳқиқи паҳлуҳои мухталифи ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон мо метавонем он ҷиҳатро дарк намуда бошем, ки ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар кишвар чӣ нақш ва муҳиммият доранд. Бо дарки хусусиятҳои ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон арзёбии нақши он дар рушди сиёсии кишвар низ имконпазир мегардад.

Дар шароити имрӯзаи рушди Тоҷикистон ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамчун механизм ва унсури муҳимми таҳкими низоми демократӣ ва ҳалли мушкилоти мухталифи ҷамъиятӣ эътироф шудааст. Хусусан, дар амалияи сиёсии кишвар ба таҳкими ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва фаъолнокии онҳо дар ҳалли мушкилоти мухталифи ҷамъиятӣ таваҷҷуҳи хоса равона мешавад. Аз ин рӯ, масъалаҳои мухталифи ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити имрӯзаи Тоҷикистон яке аз масъалаҳои муҳим дар доираи илмҳои иҷтимоӣ аст. Муҳаққиқони илмҳои сиёсӣ бештар ба он ҷиҳати масъала таваҷҷуҳ менамоянд, ки ҷомеаи шаҳрвандӣ дар рушди сиёсии Тоҷикистон мақоми хоссаеро касб намуда, дар низоми ҳалли масъалаҳо ва зиддиятҳои бунёдии ҷомеа нақши назаррасро анҷом медиҳанд. Хусусан он ҷиҳат бештар мавриди таваҷҷуҳи сиёсатшиносон қарор дорад, ки ҷомеаи шаҳрвандӣ дар рушду таҳкими низоми демократӣ ва системаи сиёсӣ нақши муҳиммеро ба иҷро мерасонад. Аз ин рӯ, дар шароити имрӯзаи рушди Тоҷикистон масъалаҳои мухталифи ташаккул, инкишоф ва фаъолияти ҷомеаи шаҳрвандӣ яке аз мавзуъҳои муҳимми таҳқиқоти сиёсӣ ба шумор мераванд. Ҷиҳатҳои зикршуда зарурати таҳқиқи паҳлуҳои гуногун ва нави масъаларо ба миён овардааст, ки то ҳоло дар сатҳи зарурӣ мавриди таҳлил ва хулосагириҳо қарор нагирифтаанд.

Таҳқиқи паҳлуҳои гуногуни раванди ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад фаҳмиши дурусти масъаларо ба миён оварад. Яъне, таҳқиқоти соҳаи мазкур на танҳо ба гузориши масъалаҳо мусоидат менамояд, балки ба ҳалли мушкилоти мавҷуда дар самти рушди сиёсию иҷтимоӣ ёрии бевосита мерасонад.

Бинобар ин, таҳқиқи раванди ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, муайян намудани хусусиятҳо, дарёфти муаммо ва масъалаҳои мухталиф дар роҳи рушди муназзами он аҳаммияти муҳимми илмӣ ва амалӣ пайдо намудааст. Мубрамияти мавзуи таҳқиқи диссертатсиониро маҳз ҳамин нукта муайян мекунад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Масъалаи ташаккулу инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ ва паҳлуҳои мухталифи он дар шароити имрӯза таваҷҷуҳи муҳаққиқонро ба худ ҷалб намудааст. Хусусан, даҳсолаҳои охир таваҷҷуҳи муҳаққиқони илмҳои сиёсӣ ба паҳлуҳои мухталифи масъалаҳои гуногуни ҷомеаи шаҳрвандӣ авҷ гирифтааст. Тарафҳои гуногуни масъала мавриди баррасӣ ва таҳлилу натиҷагирии ҳаматарафа қарор дода шудаанд. Дар шароити Тоҷикистон низ баъди ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ ва рӯоварӣ ба бунёди ҷомеаи демократӣ таваҷҷуҳ ба омӯзиши паҳлуҳои мухталифи ҷомеаи шаҳрвандӣ боло рафт. Муҳаққиқон кӯшиш бар он намудаанд, ки ҷиҳатҳои гуногуни ин масъаларо ба риштаи таҳқиқ кашанд. То ба имрӯз дар ин самт корҳои назаррас ба анҷом расонида шудаанд.

Масъалаҳои марбут ба ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳанӯз дар давраҳои қадим мавриди баррасии мутафаккирон қарор гирифтаанд. Асоси пайдоиши мафҳуми "ҷомеаи шаҳрвандӣ"-ро аксари муҳаққиқон бо ибораи "koinonia politike"-и Арасту алоқаманд менамоянд.[1] Таҳқиқи амиқи мафҳуми "ҷомеаи шаҳрвандӣ" имконият медиҳад, ки моҳияти иҷтимоиву сиёсӣ, вазифаҳо, хусусиятҳо, меъёрҳо ва ниҳодҳои он ҳамаҷониба баррасӣ гарданд. Бо мақсади иҷрои вазифаҳои таҳқиқотӣ ва самарабахшии ҷараёни таҳқиқ адабиёти истифодашударо ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст:

- таҳқиқоти мутафаккироне, ки дар саргаҳи ташаккули таълимоти ҷомеаи шаҳрвандӣ қарор гирифтаанд. Афзалият ба таълимоти он мутафаккироне дода мешавад, ки дар осори хеш мафҳуми "ҷомеаи шаҳрвандӣ", назария ва амалияи таълимоти мазкур, хусусиятҳои асосии онро мавриди баррасӣ қарор дода, онро вобаста ба макон ва замон шарҳу эзоҳ додаанд. Дар ин маврид мо ба осори мутафаккирони барҷастаи соҳаи сиёсии рушди ҷомеа таваҷҷуҳ намудаем. Аз ҷумла, асарҳои Давраи қадим (Афлотун, Арасту, Ситсерон)[2], давраи Эҳё ва Замони нав (Г. Гротсий, Т. Гоббс, Ҷ. Локк, Ж.Ж. Руссо, Ш. Л. Монтескё, В. Гумболдт, И.Кант, Ф.Гегел, Т. Пейн, А. Смит, К.Маркс, А. Грамши, А. Токвил, И. Шумпетер)[3]

---

[1] Тресков, А.П. Гражданское общество: истоки, понятие и признаки [Текст] /А.П.Тресков // Известия Северо-Кавказского региона. Общественные науки. 2012, №1. С. 86-90; Кристалинский, Л.Б., Баранов, С.В. Эволюция политической теории гражданского общества: критический аспект [Текст] /Л.Б. Кристалинский, С.В. Баранов // Известия Иркутского государственного университета. Серия: Политология. Религиоведение. 2014. Т.8. – С. 65-72.

[2] Афлотун Ҷумҳур. [Матн] /Афлотун. – Душанбе, 2011; Аристотель. Политика. [Текст] / Аристотель //Соч. в 4-х томах. - М., 1983. т. 4; Цицерон, М.Т. Диалоги. О государстве. О законах. [Текст] / М.Т. Цицерон. // О государстве, I, XXV. - М., 1966.

3 Гегель, Г.В.Ф. Политические произведения. [Текст] / Г.В.Ф. Гегель. – М., 1978; Гоббс, Т. Левиафан. Соч.: в 2-х т. [Текст] / Т. Гоббс. – М.: Мысл, 1991. – 731 с.; Грамши, А.

ва дигарон мавриди баррасӣ ва хулосагирӣ қарор дода шудаанд. Баррасии таълимоти ин гурӯҳ муҳаққиқон барои дарки мафҳуми "ҷомеаи шаҳрвандӣ" ва навъу шаклҳои зуҳури тарҳи аввалини он муҳим мебошад. Ҳамчунин бо баррасии ин осор мо метавонем тамоюли ташаккулу инкишофи ҷомеаи шаҳрвандиро тӯли рушди таърихии он мушоҳида намоем. Бар замми ин баррасии таълимоти мутафаккирон гуногунии мавқеъгириҳо ва тафсирҳоро ошкор менамояд.

Ҳамчунин ин қисмат андеша ва назариёти мутафаккирони форсу тоҷикро низ дар бораи мавзуи баҳс дарбар мегирад. Мутафаккирони форсу тоҷик дар мавриди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ниҳодҳои он андешаҳои арзишманди иҷтимоиву сиёсӣ иброз намудаанд. Гавҳари андешаҳои Монӣ, Маздаки Бомдод, Муқаннаъ, қарматиҳо, сарбадорон ва дигар шӯришу ҷунбишҳое, ки дар масири таърих арзи ҳастӣ намудаанд, баҳри озодипарастӣ, баробарӣ ва таъмини адолати иҷтимоӣ равона шудаанд. Унсурҳо ва арзишҳои муҳимми ҷомеаи шаҳрвандӣ дар таълимоти мутафаккирони форсу тоҷик бори аввал дар осори А. Форобӣ инъикос шудаанд. Ақидаҳо оид ба бунёди ҷомеаи озод, босаодат, адолатпеша дар осори ӯ ба таври барҷаста ба назар мерасанд. Мутафаккир зикр менамояд, ки "инсони саодатманди мадинаи фозила" на танҳо анҷомдиҳандаи корҳои наку, балки ӯ вазифадор аст, ки бо ҳамаи монеаҳои пеши роҳи худаш ва ҷамъият, баҳри некуаҳволии умум беамон мубориза барад[1];

- асарҳои муҳаққиқоне, ки бевосита ҷиҳатҳои мухталифи масъалаҳои ҷомеаи шаҳрвандиро мавриди омӯзиш қарор додаанд. Аз ҷумла, дар асарҳои мазкур хосиятҳои назариявӣ ва паҳлуҳои алоҳидаи маконӣ ва замонии ҷомеаи шаҳрвандӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд. Таваҷҷуҳи махсус ба масъалаҳои ташаккулу рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ, унсурҳо ва хосиятҳои он, масъалаҳои зуҳур ва таҳкими ҷомеаи шаҳрвандӣ дар фазои нави инкишофи ҷомеа дода шудааст. Аз ҷумла, муҳаққиқон О.С. Андреева, В.Н. Дохин, Л.Ҷин, Э. Коэн, Э. Арато, И.И. Калной, А.П. Кочетков, О.А. Гончарова, К.В. Космодемянская, Т.Д.Матвеева, И.В. Мерсиянова, Р.А.

Избранные произведения. [Текст] / А. Грамши. - М., 1980; Гроций, Г. О праве войны и мира. В 3-х тт. [Текст] / Г.Гроций. – М., 1994; Гумболдт, В. фон. О пределах государственной деятельности [Текст] / В. Гумболдт. - Челябинск: Социум, 2009; Кант, И. Вечный мир // Соч. в 6 т.Т.6. [Текст] / И.Кант. – М., 1966; Локк, Дж. Сочинения. В трех томах. – Т.3. [Текст] /Дж. Локк. – М.: Мысль, 1988; Макиавелли, Н. Государь. [Текст] / Н.Макиавелли. – М., 2015; Монтескье, Ш. О духе законов [Текст] / Ш. Монтескье. – М., 2018; Руссо, Ж.Ж. Об общественном договоре или принципы политического права. [Текст] / Ж.Ж. Руссо. – М.: ОГИЗ-СОЦЭКГИЗ, 1938; Пейн, Т. Избранные сочинения. [Текст] / Т.Пейн. – М.: Издательство АН СССР, 1959. – С. 422; Токвиль, А. Демократия в Америке: Пер. с франц./ Предисл. Гарольда Дж. Ласки. — М.: Прогресс, 1992; Шумпетер, Й. Капитализм, социализм и демократия. [Текст] / Й. Шумпетер. – М., 1995.

[1] Содиқов, А.У. Ақидаҳои иҷтимоӣ-сиёсии Абӯ Наср ал-Форобӣ. [Матн] / А.У. Содиқов – Душанбе: ДМТ «Сино», 2009.

Пул, С.А.Солдатов, В.П. Ступишина ва дигарон дар ин самт таҳқиқоти илмӣ анҷом додаанд;[1]

- асарҳое, ки ба сифати корҳои таҳқиқотие ба анҷом расидаанд, ки ба ҷомеаи шаҳрвандии глобалӣ дахл мекунанд. Яъне, масъалаҳои умумисайёравии ҷомеаи шаҳрвандиро фаро гирифта, ҷиҳатҳои универсалии масъаларо мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор медиҳанд. Аз ҷумла, асарҳои муҳаққиқон А.Х. Абашидзе, К.С. Гаджиев, Д.А.Урсин, Р.Липшутс, Ҳ. Анхайер, М. Калдор, Ҷ. Най, К. Кумар, Е. Кузнетсова, Л. Саламон, В.Г. Иванов, А.О.Наумов, А.В. Тиховодова, А.Ю. Гашенко, С.В. Погорелская, Е.В. Стетско ва дигарон фарогири ин мавзуъ мебошанд;[2]

---

[1] Ниг.: Андреева О.С. Неправительственные организации (определение понятия, сущность) [Текст] / О.С. Андреева // Власть: общенациональный научно-политический журнал. – 2009. – №10; Гаджиев К.С. Гражданское общество и правовое государство. [Текст] / К.С. Гаджиев // Мировая экономика и международные отношения. 1990. №9; Боз вай. Концепсия гражданского общества: идейные истоки и основные вехи формирования. [Текст] / К.С. Гаджиев // Вопросы философии, 1991. №3; Дохин В.Н. Личность, общество, государство: Проблемы развития гражданского общества. [Текст] / В.Н. Дохин. – М., 1992; Коэн, Ҷ., Арато Э. Гражданское общество и политическая теория. Пер. с англ./ Общ. ред. И.И. Мюрберг. [Текст] /Ҷ. Коэн, Э. Арато. – М.: Издательство «Весь Мир», 2003; Кальной, И. И. и др. Гражданское общество: истоки и современность / Науч. ред. проф. И. И. Кальной, доц. И. Н. Лопушанский. [Тескт] // И.И. Кальной. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006; Кочетков, А.П. Гражданское общество в фокусе политической науки (историографический обзор) [Текст] / А. П. Кочетков // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки, 2014. № 1. С. 29–51; Гончарова, О.А. Взаимодействие политических партий с институтами гражданского общества // Вестник МГУ имени М.А. Шолохова. История и политология. 2011. №1; Космодмьянская, К.В. Власть или СМИ: взаимодействие или противостояние? [Текст] / К.В.Космодемьянская // Теория или практика общественного развития. 2014. №4. – С. 176-179; Матвеева Т.Д. Неправительственные организации в механизме защиты прав человека [Текст] / Т.Д.Матвеева. – М, 1997; Мерсиянова И.В., Якобсон Л.И. Общественная активность населения и восприятие гражданами условий развития гражданского общества. – Вып. 1. [Текст] / И.В. Мерсиянова. – М., 2007; Пул Р.А. Человек и гражданское общество в истории социальной мысли [Текст] / Р.А. Пул // СОЦИС., 1991. №9; Солдатов С.А. Общественные организации в Российской Федерации (политико-правовое и институционное исследование) [Текст] /С.А.Солдатов. – М., 1994. С. 34; Ступишина В.П. Гражданское общество и демократическое государство. [Текст] / В.П. Ступишина// Общественные науки, 1990. №1.

[2] Ниг.; Абашидзе А.Х., Урсин Д.А. Неправительственные организации: международно-правовые аспекты. [Текст] / А.Х. Абашидзе, Д.А.Урсин. – М, 2002; Иванов, В.Г. Глобальное гражданское общество: становление нового актора мировой политики. [Текст] / В.Г. Иванов // Вестник РУДН, серия Политология. 2010. № 4; Тиховодова, А.В. Функции институтов глобального гражданского общества. [Текст] / А.В.Тиховодова // Вестник Вятского государственного университета. Философские науки. – 2019. № 2 (132), Lipschutz, R. Op. cit; Turner, S. Global Civil Society, Anarchy and Governance: Assessing an Emerging Paradigm [Text] // Journal of Peace Research. 1998. Vol. 35. No 1; Гашенко, А.Ю. Глобальное гражданское общество как идеологический феномен [Текст] /| А. Ю. Гашенко // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки, 2014. № 1; Anheir, H., Glasius, M., Kaldor, M. Global Civil Society. [Text] – Oxford, 2001. - P. 17: Kumar, K. Global civil society. // European journal of sociology. – Cambridge, 2007. – Vol. 48, No 3. – P. 413–434; Salamon, L. The Rise of the Nonprofit Sector [Text] / L. Salamon // Foreign Affairs. 1994. Vol. 73. No 5. P. 109-122; Кузнецова Е. Эволюция консультативного статуса

- асарҳои муҳаққиқоне, ки ба мавзуи ҷомеаи шаҳрвандӣ низ дахл намудаанд. Онҳо агарчанде бевосита ба таҳқиқи масъалаҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ машғул нашудаанд, аммо дар осори хеш ба паҳлуҳои мухталифи назария ва амалияи он таваҷҷуҳ кардаанд. Аз ҷумла, дар осори муҳаққиқон К. Шмидт, Ю.Хабермас, Т. Парсонс, К. Нош[1] ва дигарон масъалаҳои алоҳидаи ҷомеаи шаҳрвандӣ баррасӣ шудаанд;

- асарҳое, ки вобаста ба масъалаҳои ташаккул, инкишоф ва фаъолияти ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба анҷом расонида шудаанд. Дар шароити Тоҷикистон аз ҷониби муҳаққиқон, коршиносон ва сиёсатмадорон ба масъалаи ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ таваҷҷуҳи хоса равона шудааст. Махсусан, дар суханрониҳо, паёмҳо ва асарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон масъалаи ташаккулу инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ҷиҳатҳои мухталифи рушди он мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.[2]

Аз ҷониби муҳаққиқони ватанӣ перомуни масъалаҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ корҳои назаррас ба анҷом расидаанд. Масъалаҳои ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон, асосҳои сиёсӣ ва ҳуқуқии он, фаъолияти унсурҳои алоҳидаи ҷомеаи шаҳрвандӣ ва масъалаҳои дигар аз ҷониби муҳаққиқон К.Ф. Бобоев, Г.Н. Зокиров, А. Имомов, Ш. Каримов, П. Муллоҷонов, Ш. Шоисматуллоев, М.А. Акмалова, Ш. Солиев[3] ва дигарон

международных неправительственных организаций при экономическом и социальном Совете ООН [Текст] / Е. Кузнецова. – М. , 2004; Методологические проблемы разработки теории общественных организаций [Текст] // «Вопросы теории общественных организаций. – М., 1977; Наумов А. О. Международные неправительственные организации в современной миropолитической системе. [Текст] / А.О.Наумов. – М.: "Красанд", 2009; Погорельская С. В. Неправительственные организации и политические фонды во внешней политике Федеративной Республики Германии [Текст] / С.В. Погорельская. – М.: "Наука", 2007; Стецько, Е.В. Американские неправительственные организации: их виды, роль и оценка влияния на формирование гражданского общества [Текст] / Е.В.Стецько // Общество. Среда. Развитие. – 2015. №1. - С. 49-54.

[1] Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inguiry of Bourgeois Society. [Text] / J. Habermas, Cambridge, 1989, P. 27-73.; Parsons T. The System of Modern Societies. [Text] T. Parsons. - Englewood Cliffs. N.Y.: Prentice-Hall, 1971. P.100-115; Нош, К. Ҷомеашиносии сиёсии муосир: ҷаҳонӣ шудан, сиёсат, қудрат / тарҷумаи Муҳаммадтақӣ Дилафрӯз. [Матн] // К. Нош. – Теҳрон, Кабир, 1393 ҳ.ш.

[2] Рахмонов, Э. Таджики в зеркале истории [Текст] / Э. Рахмонов. – Душанбе, 1999. – 131 с.; Боз вай. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмонов. – Душанбе, 2002–2016. Т. 1,5,6,11,12; Боз вай. О религии [Текст] / Э. Рахмонов. – Душанбе, 2006; Боз вай. Муҳити зиндагӣ ва оламн андешаҳои Имоми Аъзам: асари илмӣ [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2009. – 368 с.; Боз вай. Мавлоно ва тамаддуни инсонӣ [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2012. – 132 с.; Боз вай. О времени и о себе [Текст] / Э. Рахмон. – Душанбе, 2015. – 232 с.; Боз вай. Уфуқҳои Истиқлол [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2018. – 305 с.

[3] Бобоев, К.Ф. Актуальные проблемы формирования гражданского общества в Таджикистане. Часть 1. Историко-методологические особенности и предпосылки зарождения гражданского общества в Таджикистане. [Текст] / К.Ф. Бобоев. – Душанбе: Ирфон, 2010; Зокиров, Г.Н. Ҷомеаи шаҳрвандӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров.– Душанбе: «Андеша», 2001; Имомов, А.И. НПО и их роль в демократизации в Таджикистане [Матн]

мавриди омӯзиш ва хулосагириҳо қарор дода шудаанд. Инчунин дар мавриди масъалаҳои мухталифи ҷомеаи шаҳрвандӣ конференсия ва семинарҳои сатҳи мухталиф[1] баргузор гардидаанд.

Дар мавриди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва масъалаҳои гуногуни он корҳои диссертатсионӣ, аз ҷумла, рисолаҳои Ш.Т.Каримов, У. Исоев, А.Раҳмонов, Х.Шарипов ва дигарон иншо гардидаанд.[2]

Раванди ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ ва асоснoккунии назариявии он дар асарҳои К.С. Гаджиев аҳаммияти муҳимро касб намудаанд. Ӯ рушди давлати ҳуқуқиро асоси ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ тавсиф намуда, манбаъҳо ва захираҳои асосии ташаккул ва инкишофи онро дар шароити нави давлатҳои замони муосир дуруст ва амиқ тавсиф намудааст.

В.П. Ступишина низ тавонистааст раванди ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандиро бо масъалаҳои дигари инкишофи давлати демократӣ пайваст намояд.

Дар раванди омӯзиш ва таҳқиқи масъалаҳои ҷомеаи шархрвандӣ Ш. Т. Каримов ҷойгоҳи хоссаеро пайдо намудааст. Ӯ дар мавриди масъалаи

А.И. Имомов. – Душанбе, 1996; Боз вай. Формирование гражданского общества в Таджикистане: проблемы и суждения [электронный ресурс]. Дата обращения 25.10.2017; Каримов, Ш. Деятельность НПО по формированию гражданского общества в Таджикистане [Текст] / Ш.Т. Каримов. – Душанбе, 2001; Боз вай. Роль НПО в формировании гражданского общества в Таджикистане. Историко-политологическое исследование. 4-е издание, исправленное и дополненное [Текст] / Ш.Т. Каримов. – Душанбе, 2008; Боз вай. Созмонҳои ғайриҳукуматӣ ҳамчун ниҳоди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Ш.Т. Каримов. – Душанбе, 2010; Боз вай. Формирование гражданского общества в Таджикистане [Текст] / Ш.Т. Каримов. – Душанбе, 2019; Муллоджанов П. Гражданское общество и миростроение [Текст] / П. Муллоджанов // Ресурсы примирения. Accord. Выпуск 10. Лондон – М., 2001; Раҳнамо, А. Мавқеи ҳизбӣ ва мавқеи миллӣ. [Матн] / А. Раҳнамо. – Душанбе: «Бухоро», 2012; Шоисматуллоев, Ш. Состояние и проблемы формирования гражданского общества в Таджикистане [Текст] / Ш. Шоисматуллоев // Нақши институтҳои сиёсӣ дар ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ. – Душанбе, 2018; Солиев, Ш.Х. Нақши ҷомеаи шаҳрвандӣ дар сиёсати зиддикоррупсионии Тоҷикистон: ҳолат ва дурнамо [Матн] / Ш.Х. Солиев // Ахбори ДДҲБСТ, силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ.(72), 2017.№3. (72). – Хуҷанд. – С. 130-140.

[1] Интеллектуальный потенциал гражданского общества [Текст] // Материалы республиканской научно-практической конференции. – Душанбе, 2005; Нақши институтҳои сиёсӣ дар ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ [Матн] // Маводҳои конференсияи илмию назариявӣ ва амалии ҷумҳуриявӣ. – Душанбе, 2018; Плюрализми сиёсӣ: моҳият ва хосиятҳои асосӣ [Матн] // Маводҳои «мизи мудаввар»-и маҳфили инфиродии «Шабафрӯз». – Душанбе, 2013. – 64с; Гражданское общество в Таджикистане: проблемы и перспективы формирования [Матн] // Семинари назариявӣ ва амалӣ. – Душанбе, 2001.

[2] Каримов, Ш. Роль неправительственных организаций в формировании гражданского общества в Таджикистане: политологический анализ. [Текст] / Ш. Каримов. Дисс.... докт. полит. наук. – Душанбе, 2015. – 292 с.; Исаев, У.У. Неправительственные организации и политические изменения в Республике Таджикистан [Текст] / У.У. Исаев. Дисс. ... канд. полит. наук. - Душанбе, 2014; Раҳмонов, А. К. Особености становления гражданского общества в Таджикистане [Текст] / А. Раҳмонов. Дисс. … канд. полит. наук. – Душанбе, 2007. – 149 с.; Шарипов, Х.Б. Социально-политические факторы формирования и развития гражданского общества в Таджикистане [Текст] / Х.Шарипов. Дисс. … канд. полит. наук. – Душанбе, 2002.

мазкур асарҳои зиёде таълиф намуда, ҷанбаҳои гуногуни онро мавриди таҳлил ва хулосагириҳо қарор дода, тавонистааст, ки ба бисёр саволҳои марбути ҷомеаи шаҳрвандӣ, ҳам аз ҷиҳати назариявӣ ва ҳам аз ҷиҳати амалӣ ҷавоб гуяд.

Дар раванди таҳқиқи масъалаҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ асарҳои Г.Н. Зокиров низ ҷойи махсусро ишғол намудаанд. Ӯ дар рисолаи “Ҷомеаи шаҳрвандӣ” асосҳои назариявӣ ва методологии масъалаи мазкурро таҳқиқ намуда, хусусиятҳои хоси ҷомеаи шаҳрвандӣ ва муаммоҳои мавҷударо дар роҳи инкишофи падидаи мазкур дар ҷомеаи тоҷикистонӣ нишон додааст. Дар асарҳои таълимӣ ва хосияти луғатӣ доштаи Г.Н. Зокиров масъалаҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ таҳқиқи васеъ ва амиқи худро пайдо намудаанд.

Новобаста ба инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ, махсусиятҳои рушди муносибатҳои байниҳамдигарии ҷомеаи сиёсӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ масъалаҳои нав ба наве пайдо мегарданд, ки ба омӯзиш ва натиҷагириҳои хосса тақозо доранд. Ҳолати мазкур аз муҳаққиқон талаб менамояд, ки ҳамқадами рушди масъалаҳо бошанд, ба масъалаҳо ва даъватҳо сари вақт ҷавоб гардонанд. Аз ин рӯ, паҳлуҳои мухталифи ташаккул, инкишоф ва фаъолнокии ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистон омӯзиши бештарро тақозо мекунанд. Аз ҷумла, хусусиятҳои ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ, нақши он дар таҳкими системаи сиёсӣ, ҳолат ва дурнамои рушди ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, махсусан, фаъолнокӣ ва самаранокии унсурҳои мухталифи он ба таҳқиқ ва хулосагирии бештар ниёз доранд. То ба имрӯз заминаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва сиёсии ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистон дар сатҳи зарурӣ ва ба таври бояду шояд мавриди таҳқиқи амиқ қарор нагирифтааст. Маҳз чунин ҳолатҳо зарурати интихоби мавзуи таҳқиқоти диссертатсиониро муайян намудаанд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзуъҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар чаҳорчӯбаи мавзуи кори илмию таҳқиқотии кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон – «Хусусиятҳои рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон», ки барои солҳои 2021-2025 муқаррар гардидааст, ба анҷом расонида шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқотро омӯзиш, таҳлил ва натиҷагирии хусусиятҳои ташаккул, инкишоф ва фаъолнокии ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ошкор намудани монеаҳо ва мушкилоти равандҳои мазкур ва пешниҳоди тарҳи мусоиди ҳамкории ниҳодҳои таркибии сохтори давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ ташкил менамоянд.

Мақсади асосии таҳқиқот тавассути ҳалли **вазифаҳои зерин** амалӣ мегардад:

– таҳлили сиёсии масъалаҳои назариявию методологии ҷомеаи шаҳрвандӣ, ошкор намудани проблемаҳои асосии таҳқиқотии он дар назарияи муосири сиёсӣ;

– омӯзиши вижагиҳои умумӣ ва махсуси ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар замони муосир, муайян намудани тарзи муносибат ба онҳо;

– таҳқиқ ва таҳлили хусусиятҳои асосии воқеияти рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистон;

– таҳқиқ ва хулосагирии сатҳи фаъолнокии ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва самаранокии онҳо;

– муайян намудани ҳолатҳои таъсиррасонии ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъсири онҳо ба инкишофи системаи сиёсӣ;

– ошкор намудани зиддиятҳо ва муқовиматҳои инкишофи унсурҳои таркибию функсионалии ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дарёфти роҳҳо ва воситаҳои ҳалли онҳо;

– омӯзиши тамоюлҳои асосӣ ва дурнамои инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқотро хусусиятҳои ташаккул, инкишоф ва фаъолияти ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил мекунанд.

Мавзуи таҳқиқот фарогири масъалаҳои назариявию амалии ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ, махсусияти фаъолият, мушкилот ва дурнамои рушди ниҳодҳои он дар шароити Тоҷикистон мебошад.

Фарзияи таҳқиқот. Ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамчун ниҳоди иҷтимоии ҷомеаи муосир унсури асосии таҳким ва такмили ҳокимияти сиёсӣ, пешгирӣ намудани зуҳуроти манфию радикалии он, воситаи муҳимму муассир дар ҳалли мушкилоти мухталифи ҷомеа фаъолият менамояд. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамчун механизм ва унсури муҳимми таҳкими низоми демократӣ ва ҳалли мушкилоти мухталифи ҷамъиятӣ ташаккул меёбад. Мақом ва нақши он дар амалишавии самтҳои эътирофгаштаи сиёсати бузург ва соҳавӣ, дар ҳалли мушкилот ва рафъи монеаҳои мухталифи ҷамъиятӣ муҳим аст.

Асосҳои назариявии таҳқиқоти мазкурро асарҳои заминавии сиёсӣ, санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ, таҳқиқоти сиёсии махсуси ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ ташкил медиҳанд. Дар раванди таҳқиқот муаллиф ба асарҳои классикии таҳқиқи масъалаҳои мухталифи ҷомеаи шаҳрвандӣ, айният ва тафовутҳои он, асарҳои муҳаққиқони макон ва замони мухталиф, аз ҷумла асарҳои муҳаққиқони замони муосир, ки ифодагари раванди инкишоф ва таҳкими ҷомеаи шаҳрвандианд, такя намуда, дар доираи таҳлили мантиқӣ ва хулосабарориҳои илмию назариявӣ тарҳи нави муносибати методологӣ ва ҳалли масъалаҳои инкишофро пешниҳод менамояд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Объект, предмет ва мақсади таҳқиқот истифодаи методологияи таҳлили сиёсӣ, методҳои системавӣ ва таърихиро тақозо намуданд. Таҳлили сиёсӣ дар ошкор намудани хусусиятҳои ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, нақши он дар раванди демократикунонии ҳаёти ҷомеа, муайян намудани

монеаҳо, зиддиятҳо, мухолифатҳо ва омилҳои асосии рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ мавриди истифода қарор дода шудааст.

Муносибати ниҳодӣ таҳлили низоми сохтории ҷомеаи шаҳрвандиро ҳамчун иштирокдорони низоми муносибатҳои иҷтимоӣ пурра менамояд. Он имконият медиҳад, ки нақши ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар таҳкими системаи сиёсии демократӣ, ҳалли монеаҳо ва мушкилиҳои мухталифи ҷамъиятӣ ошкор шаванд.

Муносибати системавӣ барои ошкор намудани мавзуи таҳқиқот ҳамчун яке аз методҳои муҳимми таҳлили ҳамкории ҷомеаи шаҳрвандӣ бо давлат истифода гардидааст. Дар доираи муносибати системавӣ воқеияти ҳамкориҳои давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ таҳлил гардида, хусусияти таъсири мутақобилаи онҳо ошкор карда шудааст.

Муносибати таърихӣ дар таҳлили раванди ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ имконият дод, ки хусусиятҳои рушди он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда, мавриди таҳлил ва хулосагирӣ қарор дода шавад.

Навгонии илмии таҳқиқот аз мақсад ва вазифаҳои асосии раванди омӯзиш бармеояд, ки ҷиҳатҳои зеринро дар бар мегирад:

– масъалаҳои назариявию методологии ҷомеаи шаҳрвандӣ, проблемаҳои асосии таҳқиқотии он дар назарияи муосири сиёсӣ мавриди таҳлили амиқ қарор гирифтаанд;

– хусусиятҳои умумӣ ва махсуси ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар замони муосир, муайян намудани тарзи муносибат ба онҳо мавриди пажӯҳиш қарор дода шудаанд;

– хусусиятҳои асосии воқеияти рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистон мавриди таҳлил ва натиҷагирӣ қарор дода шудаанд;

– сатҳи фаъолнокии ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва самаранокии онҳо омӯзиши амиқро пайдо намуда, боиси хулосагириҳои зарурӣ қарор гирифтаанд;

– ҳолатҳои таъсиррасонии ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъсири онҳо ба инкишофи системаи сиёсӣ муайян гардидаанд;

– зиддиятҳо ва муқовиматҳои инкишофи унсурҳои таркибию функсионалии ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дарёфти роҳҳо ва воситаҳои ҳалли онҳо муайян гардидаанд;

– тамоюлҳои асосӣ ва дурнамои инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистон таҳқиқ ва таҳлили амиқро пайдо намудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

– таълимоти ҷомеаи шаҳрвандӣ васеъ ва мукаммал буда, перомуни он дидгоҳҳои мухталиф мавҷуд аст. Аз замони зуҳури хеш то ба имрӯз ҷомеаи шаҳрвандӣ аз як ҷомеаи нисбатан идеалӣ ба як воқеияти ҷамъиятӣ табдил ёфтааст. Ҳанӯз аз замонҳои қадим унсурони алоҳидаи таълимоти ҷомеаи шаҳрвандӣ дар осори мутафаккирони Ғарбу Шарқ инъикос шудаанд. Дар шароити имрӯза фаҳмиши мухталифи ҷомеаи шаҳрвандӣ мавҷуд аст, ки

қисме аз мардум онро ҳамчун ҷомеаи идеаливу кушода, дигарон ҳамчун маҷмуи ниҳодҳои ҷамъиятӣ ва гурӯҳе ҳамчун механизми ҳалли мушкилот мефаҳманд. Ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамчун унсури муҳимми низоми демократӣ, василаи таъмини рушди худидоракунӣ ва идораи хуб (good governance) шуморида мешавад. Ҷомеаи шаҳрвандӣ на як ормон ва ҳадафи рӯёӣ, балки як механизми воқеии таҳкими низоми демократӣ, ҳалли мушкилоти мухталифи ҷамъиятӣ, ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон, таъмини амнияту осоиши ҷомеа ва боло бурдани пешрафти иҷтимоии мардум аст;

– дар ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити муосир омилҳои мухталифе заминагузорӣ шудаанд. Заминаи муҳимми ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ ба тағйирот ва таҳаввулоти замони нав дар Аврупо пайванд дорад. Дар замони нав дар Аврупо арзишҳое дар ҳаёти сиёсӣ зуҳур намуданд, ки дар ташаккули мақоми инсон ва ташаббускории ӯ саҳми муҳим доштанд. Боло рафтани мақоми инсон ва инсонмеҳварӣ дар ин замон, озод гаштани инсон аз таъсири ҳамаҷонибаи ҳукумати калисо, рушди ратсионализм, секуляризм ва фардгароӣ боиси он гардиданд, ки унсурҳо ва арзишҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҷомеаҳои ғарбӣ таҳким пайдо намоянд. Равандҳои модернизатсионӣ ва демократикунонӣ, инчунин зуҳури ҳар гуна ҳаракатҳои иҷтимоӣ дар ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ нақши заминасоз доранд. Хусусиятҳои муҳимми ҷомеаи шаҳрвандиро худидорашавандагию худинкишофёбандагӣ ва гуногунии унсурҳои ниҳодиву таркибии он ташкил медиҳанд. Мутаассифона, рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ инкишофи ҳамворро ба таври доимӣ пайравӣ накардааст ва дар замони муосир танҳо аз тамоюлҳои мусбат иборат намебошад;

– дар ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистон омилҳои замонӣ ва ҳолати рушди сиёсӣ таъсир гузоштаанд. Дар ҳама давру замон ниҳодҳои анъанавии ҷомеаи шаҳрвандӣ миёни мардуми форсу тоҷик амал менамуданд ва имрӯз низ мо фаъолгардии унсурҳои анъанавиро дар таркиби ҷомеаи шаҳрвандӣ мушоҳида менамоем. Ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити имрӯзаи Тоҷикистон бештар зери таъсири тарҳи ғарбӣ ташаккул ва инкишоф ёфта истодааст. Аз замони ташаккули хеш ҷомеаи шаҳрвандӣ ба чигунагии системаи сиёсии Тоҷикистон таъсири назаррас гузоштааст, ки ҳам хосияти мусбат ва ҳам хосияти манфиро доро мебошад;

– ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамчун маҷмуи ниҳодҳои ҷамъиятӣ ва ғайриҳукуматӣ мебошад, ки дар таркиби он гуногунии ниҳодҳо ба назар мерасад. Хусусан, нақши ниҳодҳои муосир, аз ҷумла созмонҳои ғайриҳукуматии мухталиф дар таркиби ҷомеаи шаҳрвандии муосир назаррас мебошад. Хосияти муҳимми ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандиро дар Тоҷикистон гуногунии таркибию ниҳодии он ташкил медиҳад. Дар шароити имрӯза ташаккул ва рушди заминаи ниҳодии ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон зери таъсири омилҳои эндогенӣ ва экзогенӣ сурат гирифта истодааст. Дар замони соҳибистиқлолӣ тамоюли фаъолгардии ниҳодҳои мухталифи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҳалли масъалаҳои мухталифи ҷамъиятию сиёсӣ ба назар мерасад;

– дар Тоҷикистони муосир ҷомеаи шаҳрвандӣ тадриҷан рушду нумӯъ меёбад. Заминаҳои сиёсӣ ва ҳуқуқии инкишофи он фароҳам оварда шудаанд. Ниҳодҳои гуногуни ҷомеаи шаҳрвандӣ дар самтҳои мухталифи ҳаёт фаъолият мебаранд ва самараи назаррас низ доранд. Дар самти ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дастовардҳои назаррас ба назар мерасанд. Аммо новобаста аз ин, омилҳои мухталифе низ вуҷуд доранд, ки ба тавсеаи нақши ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва фаъолияти самарбахши онҳо таъсир мегузоранд. Хусусан, таъсиррасонии омилҳои мухталифи иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ, ҳамчунин набудани таҷрибаи кофии инкишофи демократӣ ба рушду тавсеаи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон бузург аст.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Дар рафти таҳқиқоти диссертатсионӣ муаллиф бештар ба таълимот ва хулосаҳои муҳаққиқони сиёсӣ, муҳаққиқони шинохтаи соҳаи мазкури донишҳо, ки бевосита ба масъалаҳои мухталифи мавзуи таҳқиқотӣ рӯ овардаанд, такя намуда, аҳаммияти таҳқиқот, ҳолатҳои рушди ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва фаъолнокию самаранокии онҳоро тархрезӣ намудааст. Ба сифати асосҳои методологӣ дар раванди таҳқиқот аз муносибатҳои системавӣ, таърихӣ, таҳлилӣ ва синергетикӣ истифода намуда, аҳаммияти назариявию методологии онро барои ҷомеаи муосир муайян намудааст. Чунин тарз ва сатҳи муносибат дар раванди омӯзиши масъала имкониятҳо ва шароити наву хубтареро ташаккул медиҳад.

Дар ҷараёни таҳқиқоти диссертатсионӣ падидаҳо ва тағйиротҳои сифатии тайи солҳои соҳибистиқлолии кишвар бавуҷудомада мавриди таҳлили илмӣ қарор гирифтаанд, ки метавон натиҷаҳои онро дар таҳқиқоти минбаъда ба таври васеъ истифода намуд. Онҳо дар раванди таҳлил, хулосабарорӣ ва омӯзиши хусусиятҳои хоси ташаккулёбии ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон, муаммоҳои монеъшаванда дар рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва таҳкими арзишҳои демократӣ дар кишвар аҳаммияти муҳим доранд. Аҳаммияти таҳқиқоти диссертатсионӣ, инчунин дар он зоҳир мегардад, ки ба таври назариявӣ вазъият ва ҳолатҳои асосии ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудааст.

Муқаррароти асосӣ, хулосаҳо ва тавсияҳои амалии таҳқиқотро метавон дар кори мақомоти муайяни ҳокимияти давлатӣ ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, дар раванди омода намудани консепсияҳо ва стратегияҳои минбаъдаи инкишоф ва барномаҳои мақсаднок ҷиҳати рушди равандҳои демократикунонӣ ва ҷомеаи шаҳрвандии кишвар истифода намуд. Натиҷаҳои таҳқиқотиро, инчунин, ҳангоми омӯзиши соҳаҳои гуногуни илмҳои сиёсӣ ва дигар соҳаҳои илмҳои иҷтимоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ истифода бурдан мумкин аст.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро дақиқӣ ва саҳеҳии маълумот, кифоя будани ҳаҷми мавод, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми интишорот, гузаронидани таҳқиқи

эътимодноки рисолаи диссертатсионӣ тасдиқ мекунад. Хулоса ва тавсияҳо ба таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ асос ёфтаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзуи "Ҷомеаи шаҳрвандӣ: ташаккул ва инкишофи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон" барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои сиёсӣ ба шиносномаи ихтисосҳои Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ мутобиқат менамояд.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ. Таҳия, коркард ва таҳлили ҳамаҷонибаи таҳқиқоти диссертатсионӣ натиҷаи фаъолияти чандинсолаи илмии муаллиф мебошад. Муаллиф дар ҳамаи марҳилаҳои таҳқиқот иштироки бевосита намуда, натиҷаҳои таҳқиқоти мазкурро мустақилона ҷамъбаст кардааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Рисолаи диссертатсионӣ дар маҷлиси кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон мавриди муҳокима қарор гирифта, ҳамчун кори илмии аслӣ баҳогузорӣ ёфта, барои дифоъ дар Шурои диссертатсионии 6D. КОА-001 тавсия гардидааст.

Нуктаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияҳо ва семинарҳои гуногуни илмию амалии донишгоҳию ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ, аз ҷумла конференсияи байналмилалии илмию амалӣ дар мавзуи «Худидоракунии маҳаллӣ дар Тоҷикистон» (Душанбе, 2014), конференсияи байналмилалии илмию амалӣ дар мавзуи «Ҳамкории мақомоти ҳокимияти давлатӣ бо ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон» (Душанбе, 2015) ва ғайра дар шакли маърӯзаҳо ироа гардидаанд.

Интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия. Натиҷа ва дастовардҳои таҳқиқот дар шаш мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба табъ расидаанд.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Диссертатсия аз номгӯи ихтисораҳо, муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, ду боб, панҷ зербоб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот ва рӯйхати адабиёт иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия 209 саҳифаи матни компютериро ташкил мекунад.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддимаи рисолаи диссертатсионӣ мубрамияти мавзуи таҳқиқот асоснок карда шуда, дараҷаи коркарди илмии мавзуи интихобшуда таҳлилу баррасӣ гардида, робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо), мавзуъҳои илмӣ нишон дода шудааст. Дар тавсифи умумии таҳқиқот объект ва мавзуи таҳқиқот, мақсади таҳқиқот, вазифаҳои таҳқиқот, фарзияи таҳқиқот, асосҳои назариявии таҳқиқот, асосҳои методологии таҳқиқот, навгонии илмии таҳқиқот, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назариявию методологӣ ва илмию амалии таҳқиқот, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот, саҳми шахсии довталаб, мутобиқати диссертатсия ба

шиносномаи ихтисоси илмӣ зикр гардидаанд. Инчунин, дар муқаддима тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия нишон дода шудаанд.

Боби якуми диссертатсия – «**Таълимоти сиёсӣ дар бораи ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ**» **-** аз ду зербоб иборат буда, дар он масъалаҳои илмию назариявӣ ва методологии таҳқиқи ҷомеаи шаҳрвандӣ аз нигоҳи консептуалӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Дар зербоби якуми боби якум – «**Асосҳои назариявию методологии пажӯҳиши масъалаҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ**» – таъкид мегардад, ки ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шакли муосир маҳсули тағйироти тадриҷии таърихӣ мебошад. Ғояҳо перомуни ҷомеаи шаҳрвандӣ ва унсурҳои алоҳидаи он дар ҳар давру замони таърихи инсоният вуҷуд доштанд. Сиришти инсонҳо барои бунёди як ҷомеаи босаодат ва беҳтар аз мавҷуди унсурҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҳар давраи рушди таърихӣ дарак медиҳад. Дар ҳама маврид режими сиёсии низоми давлатдориҳо мусоидаткунанда ва ё монеъшавандаи ташаккули он унсурҳо ва арзишҳое мегашт, ки имрӯз ба ҳайси қисми таркибии ҷомеаи шаҳрвандӣ шинохта шудаанд.

Андешаҳо перомуни ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳанӯз аз давраҳои қадим шакл гирифта, аз замони Афлотун то ба имрӯз муҳаққиқон ҷиҳати равшанӣ андохтан ба моҳияти ҷомеаи шаҳрвандӣ кӯшиш ба харҷ додаанд. Дар ташаккул ва рушди таълимоти ҷомеаи шаҳрвандӣ намояндагони назарияи ҳуқуқи табиӣ ва шартномаи ҷамъиятӣ саҳми арзанда гузоштаанд. Дар умум, таълимоти ҷомеаи шаҳрвандӣ дар замони нав бештар рушду инкишоф ёфт.

Зикр мегардад, ки ҷомеаи шаҳрвандӣ зинаи муайяни инкишофи ҷомеа аст, ки ҳамчун ҳолати тамаддунӣ фаҳмида шуда, ба муқобили ҳолати табиӣ гузошта мешавад. Ҷомеаи шаҳрвандӣ аз маҷмуи муносибатҳо дар соҳаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ, ки дар доираи ҷомеаи демократӣ бе дахолати давлат ва берун аз тобеияти он ташаккул меёбанд, фаҳмида мешавад.

Ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити давлати демокративу ҳуқуқбунёд беҳтар ташаккул меёбад, зеро маҳз системаи сиёсии демократӣ барои инкишофи худидораи маҳаллӣ, иштироки фаъоли шаҳрвандӣ, фаъолияти озодонаи ҳизбҳои сиёсӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ шароити мусоид фароҳам меорад. Дар низоми ғайридемократӣ, ки ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон, ташаббусҳои шаҳрвандӣ, худидоракунӣ, муносибатҳои ғайридавлатӣ маҳдуд ва ё манъ карда мешаванд, ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ ва рушди мутаносиби он ғайриимкон аст.

Инкишофи муносибатҳои бозаргонӣ дар зинаи муайяни инкишофи худ барои ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ заминаи мусоид фароҳам меорад. Ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамчун иттиҳодияи шаҳрвандони аз ҷиҳати иқтисодӣ озод ва мустақил, баробарҳуқуқ ва соҳиби моликияти хусусӣ, ки барои таъмини шароити арзандаи зиндагонӣ заминаи мусоид фароҳам меорад, фаҳмида мешавад. Дар ин замина муҳаққиқон арз менамоянд, ки ҷомеаи шаҳрвандӣ аз шахсиятҳои озод ва мустақил ташаккул ёфта, дар натиҷаи

соҳиб гаштан ба моликияти зарурӣ мустақилиятро ҳам аз давлат ва ҳам аз шахсони дигар ба даст меорад. Мавҷуд набудани чунин хусусиятҳо маънои мавҷуд набудани ҷомеаи шаҳрвандиро дорад.

Сохтори ҷомеаи шаҳрвандӣ мураккаб буда, аз муносибатҳои хоҷагӣ, иқтисодӣ, оилавӣ, этникӣ, динӣ ва ғайра иборат аст. Ҷомеаи шаҳрвандӣ, пеш аз ҳама, ҷомеаи худидорашаванда буда, қувваи асосии он тавассути институтҳо ва ташкилотҳои гуногуни шаҳрвандон, аз ҷумла иттиҳодияҳои ҷамъятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ, ҳаракатҳои иҷтимоӣ, гурӯҳҳои фишоровар, муассисаҳои хусусӣ, ҷамъиятҳои саҳомӣ, иттиҳодияҳои кооперативӣ ва иҷоравӣ, оила, муассисаҳои маориф ва фарҳанг, иттиҳодияҳои эҷодӣ, ассотсиатсияҳои илмӣ, мақомоти худидорӣ дар ҷои истиқомат, хазинаҳои хайрия, ҳаракатҳои оммавии иҷтимоӣ, воситаҳои ахбори оммавии ғайридавлатӣ ба ҳисоб меравад. Вазифаи асосии ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ амалигардонии манфиатҳо ва талаботи ҳаррӯзаи инсон тавассути боваркунонӣ, қоидаҳои ҳуқуқӣ, ахлоқӣ, анъанаҳо, урфу одат, санъат ва ғайра мебошад.

Ҳамин тариқ, таълимотҳои мухталифро перомуни ҷомеаи шаҳрвандӣ баррасӣ карда, дидгоҳҳои мухталиф ошкор шуданд. Дидгоҳи идеалӣ ба ҷомеаи шаҳрвандӣ, ки ҷомеаи шаҳрвандиро ҳамчун як низоме баррасӣ мекунанд, ки дар он инсон ба дараҷаи баланди камолоти худ расидааст. Фарҳанги баланди сиёсӣ, шароити хуби иҷтимоию иқтисодӣ, демократияи инкишофёфта, ахлоқу маънавиёти баланди шаҳрвандон, ниҳодҳои функсионалии давлатию ҷамъиятӣ ҳамчун заминаи муҳимми ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дониста мешаванд. Назари ниҳодӣ ба ҷомеаи шаҳрвандӣ онро аз маҷмуи ниҳодҳои дорои хосияти ҷамъиятӣ иборат медонад. Назари воситавӣ ба ҷомеаи шаҳрвандӣ онро ҳамчуни механизме арзёбӣ менамояд, ки тавассути он масъалаҳои мухталифи ҷамъиятӣ ҳалли худро пайдо мекунанд.

Дар зербоби дуюми боби якум – «**Хосиятҳои умумӣ ва махсуси ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ дар замони муосир**» – таъкид мегардад, ки таълимоти ҷомеаи шаҳрвандӣ аз замони пайдоиш то ба имрӯз таҳаввулоти назаррасро аз сар гузаронидааст. Дар заминаи он воқеияти ҷамъиятӣ низ тағйир пазируфта, ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамчун механизми муҳимми таҳкимбахши низоми демократӣ ва ҳалли мушкилоти мухталиф ташаккул ва инкишоф ёфтааст. Вобаста ба амалияи ҷамъиятии имрӯза таълимоти ҷомеаи шаҳрвандӣ низ комил гашта истодааст, ки дарки он таҳқиқу таҳлили ҳамаҷонибаро тақозо менамояд. Афзун гаштани таваҷҷуҳ ба ҷомеаи шаҳрвандӣ, пеш аз ҳама, аз таҷрибаи рушди он дар кишварҳои ғарбии демократӣ вобастагӣ дошт. Таҷрибаи кишварҳои либералии Ғарб ба таври возеҳ нишон доданд, ки ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ метавонанд дар таҳкими низоми демократӣ ва ҳаллу баррасии мушкилоти мухталифи ҷамъиятӣ, ҳифзи манфиатҳои шаҳрвандон ва умумиятҳои мухталифи иҷтимоӣ, ба баррасӣ кашидани масъалаҳои ҳалталаби ҷомеа, таъсиррасонӣ дар қабули қарорҳои зарурии сиёсӣ дар сатҳи кишварҳо, ба муҳокимаи

ҷамъиятӣ гузоштани мушкилоти мухталиф ва дигар паҳлуҳои ҳаёти ҷамъиятию сиёсӣ нақши муҳимро иҷро намоянд.

Заминаҳои мухталифи сиёсӣ, ҳуқуқӣ, маънавӣ, иҷтимоию иқтисодӣ барои ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандии муосир мусоидат намудаанд. Хосиятҳои умумӣ ва хоссаи ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҳама ҳолат зери таъсири омилҳои замонӣ ва маконӣ сурат гирифтааст. Хусусан, дар ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ нақши равандҳои модернизатсионӣ ва демократикунонӣ муассир мебошад. Дарк ва баҳогузории паҳлуҳои мухталифи равандҳои модернизатсионӣ ва демократикунонӣ дар шароити имрӯза метавонанд барои шинохти хосиятҳои ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳаматарафа муҳим бошанд.

Дар таҳкими ҷомеаи шаҳрвандӣ дар замони муосир нақши ҳаракатҳои мухталифи иҷтимоӣ низ назаррас аст. Аз ҷумла, ҳаракатҳои иҷтимоии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон, экологӣ, ҳаракати ҷавонон, ҳаракатҳои сиёҳпӯстон, ҳаракатҳои муқовимат ба ҷанг ва ҳар гуна хушунатҳои сиёсӣ, ҳаракатҳои феминистӣ ва ғайра дар боло рафтани мақоми ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҷомеаҳои ғарбӣ нақши муҳим доштанд.

Хусусияти муҳимми рушди муосири ҷомеаи шаҳрвандиро ҷиҳати худидорашавандагиву худинкишофёбандагӣ ва плюралистии он ташкил медиҳад. Ҷомеаи шаҳрвандии муосир аз арзишҳо, мавқеъгириҳо ва ниҳодҳои гуногун иборат аст. Дар таркиби ҷомеаи шаҳрвандӣ мо метавонем аз ҳар ҷиҳат гуногуниро эҳсос намоем. Манфиатҳо ва мақсадҳо дар таркиби ҷомеаи шаҳрвандӣ метавонанд гуногун бошанд, ки онҳо ба пуррагӣ хосияти созандагӣ дошта наметавонанд.

Ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар кишварҳои мухталифи олам як зарурати ҷамъиятӣ аст, ки барои ба роҳ мондани ҳалли фарогири масъалаҳо ва беҳтар намудани идораи ҷамъиятӣ равона гардидааст. Аз ҷумла, масъалаҳои ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон, тавонбахшии қишрҳои мухталифи аҳолӣ, рушди маърифатнокии аҳолӣ дар самтҳои мухталиф, беҳтар намудани идоракунии соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ, ҳифзи солимии муҳимти зист ва ҳалли бухронҳои экологӣ, инчунин дигар масъалаҳои муҳим заминаи ташаккул ва инкишофи ниҳодҳои муосири ҷомеаи шаҳрвандӣ гардиданд.

Зикр шудааст, ки хосияти муҳимми ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандиро дар шароити имрӯза фарогир будани он ташкил медиҳад. Дар шароити имрӯза соҳаеро дарёфт намудан мушкил аст, ки дар он ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ фаъолият надошта бошанд. Хусусан, фаъол гардидани ниҳодҳои мухталифи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҳалли мушкилоти гуногуни ҷамъиятӣ ва, махсусан, дар соҳаи муносибатҳои сиёсӣ ва низоми идоракунии сиёсӣ бештар мушоҳида мешавад.

Таъсири равандҳои глобаликунонӣ, ки дар он кишварҳои мутараққии Ғарб таъсири назаррас мегузоранд, ба ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ хеле калон мебошад. Ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ

дар замони муосир бо дигаргуниҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсие, ки зери таъсири глобаликунонӣ арзи ҳастӣ намудаанд, пайвастанд. Раванди глобаликунонӣ ҳамчунин барои ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандии глобалӣ заминасоз гардид. Рушди зудҳаракатии инсонҳо дар сатҳи ҷаҳонӣ, имкониятҳои технологияҳои иттилоотии муосир, қонунгузории байналмилалӣ, фароҳам омадани дастгирии молиявӣ аз ҷониби донорҳои байналмилалӣ, зуҳури ташаббусҳои сатҳи ҷаҳонӣ ва дигар омилҳо боиси ташаккули ҷомеаи шаҳрвандии глобалӣ гардиданд.

Дар шароити имрӯза фазои маҷозӣ як заминаи муҳим барои фаъол гардидани ҷомеаи шаҳрвандӣ, ба ҳам омадани мардум ва амалӣ намудани ташаббусҳои ҷамъиятӣ гардидааст. Технологияи коммуникатсионӣ заминаи муҳимми ташаккули ҷомеаи шаҳрвандии маҷозӣ гардидааст.

Ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити имрӯза танҳо аз тамоюлҳои мусбат иборат нест. Имконияти фароҳамшуда барои таъсиси созмонҳои мухталифи шаҳрвандӣ боиси зуҳури мухолифатҳои гуногуни сиёсӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ шудааст. Дар заминаи таназзули равандҳо ва қонуниятҳои инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ пайдоиш ва рушди ҳар гуна ҷараёнҳои иртиҷоии иҷтимоӣ ва созмонҳои ахлоқи глобалӣ дар маънои манфӣ ва иртиҷоии ҳаракатҳо дар кишварҳои ғарбӣ боиси беэътибор гардидани намунаи ғарбии ҷомеаи шаҳрвандӣ дар назди мардуми мухталиф ва кишварҳои гуногун гардидааст.

Ҳамин тавр, раванди модернизатсияи сиёсӣ ва демократикунонӣ дар кишварҳои мухталифи олам, инкишофи ҳамаҷонибаи ҷамъияти инсонӣ, рушди техникаву технологияи муосир, инкишофи равандҳои глобалӣ боиси ташаккул ва таҳкими ниҳодҳои ҷомеи шаҳрвандӣ дар замони муосир ва касб намудани хусусиятҳои гуногун гардидаанд. Шароитҳои зикршуда ба зуҳури тарҳҳои муосири ҷомеаи шаҳрвандӣ мусоидат намудаанд. Дар умум, дар ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандии муосир равандҳои модернизатсонӣ ва демократикунонӣ, фароҳам шудани заминаи мусоиди қонунгузорӣ, зуҳури ҳаракатҳо ва ҷунбишҳои мухталифи иҷтимоӣ, ҳамчун намунаи рушд қарор гирифтани таҷрибаи кишварҳои ғарбӣ, амалисозии лоиҳаҳои мухталифи созмонҳои байналхалқӣ, мавҷудияти заминаҳо дар фарҳанги сиёсии ҷомеа, рушди технологияи коммуникатсионӣ, зарурати ҳалли масъалаҳои мухталифи ҷамъиятӣ, таҳкими фаъолнокӣ ва ташаббускории шаҳрвандон ва дигар омилҳо муҳим дониста мешаванд.

Боби дуюми таҳқиқоти диссертатсионӣ –«**Ҷомеаи шаҳрвандӣ: мақом ва нақши он дар такмили системаи сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон**» - аз се зербоб иборат буда, дар он ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандии кишвар, таъсири он ба низоми сиёсӣ, аз ҷумла махсусиятҳои фаъолияти ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, мушкилот ва дурнамои инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор гирифтанд.

Дар зербоби якуми боби дуюм – «**Хусусиятҳои ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъсири он ба системаи сиёсии кишвар**» – таъкид мегардад, ки дар замони муосир, ки аксари

давлатҳои пасошӯравӣ, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон бунёди системаи сиёсии демократиро пеша намудааст, ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ ба сифати яке аз масъалаҳои актуалӣ баромад менамояд. Дар фазои пасошӯравӣ масъалаҳои мухталифи ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ, чигунагии фаъолияти ниҳодҳои он, сатҳи таъсиргузории ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҳаёти ҷамъиятӣ яке аз меъёрҳои муҳимми баҳогузорӣ ба рушди демократӣ ба ҳисоб меравад.

Зикр мегардад, ки ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон зери таъсири омилҳои замонӣ ва ҳолати рушди сиёсӣ сурат гирифтааст. Дар гузашта мардуми мо бештар дар низомҳои мутамарказ зиндагӣ намудаанд, ки дар онҳо ташаббусҳои шаҳрвандӣ маҳдуд буданд. Дар замони шӯравӣ низ омилҳои эндогении заминасоз барои ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ, яъне омилҳои миллию маҳаллӣ маҳдуд гардонида шуда буданд. Танҳо дар замони “бозсозӣ” ва аз байн рафтани системаи сиёсии ИҶШС заминаи муҳим барои бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фароҳам гардид.

Лозим ба ёдоварист, ки агарчанде тарҳи нави ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон дар замони муосир зуҳур намуд, аммо дар раванди рушди таърихии халқи тоҷик чунин ниҳодҳои анъанавии ҷомеаи шаҳрвандӣ чун масҷид, шурои калонсолон, ҷӯрагӣ, пирию муридӣ, гаштак, авлод, гурӯҳҳои ҷамъиятии дарвешон ва ҷавонмардон дар таълиму тарбия, ҳалли низоъҳои хонаводагӣ, баррасии муаммоҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва маънавӣ, ҳамчунин ҳалли масъалаҳои ҷамъиятӣ нақши барҷаста доштанд.

Мавриди зикр аст, ки ташаккули унсурҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар фаҳмиши муосири он дар Тоҷикистон ба замони муосир рост меояд. Хусусан дар замони “бозсозӣ” имконияти мусоид барои таъсиси иттиҳодияҳои мухталифи ҷамъиятӣ ба миён омад. То як андоза дарки нодурусти нақш ва вазифаи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ аз тарафи роҳбарони онҳо яке аз заминаҳои асосии бесарусомониҳо дар Тоҷикистон гардид. Созмонҳои ҷамъиятӣ дар замони гузариш дар кишварҳои пасошӯравӣ ва, хусусан, Тоҷикистон ба як унсури асосии пешбаранда ва такмилдиҳандаи ин раванд табдил ёфтанд, вале он ҷиҳатро дарк накарда буданд, ки ҷомеа ҳоло ба тағйироти радикалӣ омода нест. Аз ин рӯ, таҷрибаи кишвари мо дар ин давра баёнгари он аст, ки фаъолгардии ҷомеаи шаҳрвандӣ ва созмонҳои ҷамъиятӣ на ҳамеша натиҷаҳои матлуб медиҳанд.

Аз рӯзҳои аввали таъсисёбии ниҳодҳои муосири ҷомеаи шаҳрвандӣ, хусусан, иттиҳодияҳои ҷамъиятии мухталиф таъсиргузории онҳо ба системаи сиёсии Тоҷикистон назаррас буд. Дар аввал фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳои сиёсии навтаъсис ба системаи сиёсии Тоҷикистон таъсири манфӣ дошт, ки боиси ба буҳрони сиёсӣ дучор шудани кишвар гардид, зеро ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ин замон ба воситаи муборизаҳои сиёсӣ табдил ёфта буданд. Тадриҷан нақши ҷомеаи шаҳрвандӣ дар рушди системаи сиёсии Тоҷикистон тамоюли мусбат пайдо намуд.

Дар шароити имрӯза заминаи сиёсию ҳуқуқии ташаккул ва рушди ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон фароҳам оварда шудааст. Конститутсияи Тоҷикистон ҳамчун санади олии сиёсӣ ва низоми қонунгузории Тоҷикистон барои ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ ва рушди ниҳодҳои мухталифи он мусоидат мекунад.

Ҷиҳати муҳимро дар ташаккулу инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон иқдомҳо барои бунёди фазои ягонаи ҳамкорӣ миёни ниҳодҳои давлатию ҳукуматӣ ва унсурҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ташкил медиҳад. Ҳамчунин кӯшишҳои назаррас баҳри он равона шудааст, ки фазои мусоиди ҳамкории миёни ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва мақомоти давлатӣ фароҳам оварда шавад. Намунаи боризи он таъсис ва фаъолияти Шурои ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки аксарияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, неруҳои сиёсӣ ва ҳизбҳои сиёсии Тоҷикистонро муттаҳид намудааст.

Ишора меравад, ки пас аз барқарории сулҳу субот дар Тоҷикистон мо тамоюли мусоидаткунандаи ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва хусусан, созмонҳои мухталифи ҷамъиятиро дар таҳкимбахшии системаи сиёсӣ ва хусусан, унсурҳои демократии он мушоҳида менамоем. Ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар таъмини шаффофият ва низоми ҳисоботдиҳандагӣ дар системаи сиёсии кишвар нақши муҳим доранд.

Ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон боиси беҳтар ва пурратар гардидани ҷиҳати ниҳодии ҳаёти ҷамъиятӣ дар кишвар гардид, ки барои низоми сиёсии кишвар муҳим мебошад. Он боиси таҳкими ниҳодигардонии ҳаёти ҷамъиятӣ гардида, заминаи муҳимро барои ҳалли мушкилот дар соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷамъиятӣ фароҳам овард.

Ҳамчунин, дар шароити имрӯза дар фазои сиёсии кишвар 7 ҳизби сиёсӣ фаъолият менамоянд, ки онҳо дар таъмини гуногунандешии сиёсии кишвар саҳмгузоранд. Хосияти рақобатнокӣ ва самарабахшии системаи сиёсии кишвари мо дар имрӯз ва оянда аз чигунагии фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар он вобастагӣ дорад. Танҳо бо фаъол гардидани ҳизбҳои сиёсӣ муҳити системаи сиёсии мо метавонад рақобатпазир бошад ва самаранокии он бештар гардад.

Ҳамин тариқ, рушди минбаъдаи Тоҷикистон ва таҳкими системаи сиёсии он аз дараҷаи фаъолнокии оммаи васеи аҳолӣ дар бунёд ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ, аз ҳолати ҷалби сохторҳои гуногуни ҷамъиятӣ барои ҳалли муаммоҳои таъхирнопазири кишвар вобастагӣ дорад.

Дар зербоби дуюми боби дуюм – «**Навъҳо ва шаклҳои ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва махсусияти фаъолияти онҳо дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон**» – масъалаҳои асосии алоқаманд бо фаъолияти ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва шаклҳои он дар амалияи сиёсии кишвар таҳлилу таҳқиқ гардиданд.

Зикр мегардад, ки яке аз василаҳои муҳимми дарк ва шинохти ҷомеаи шаҳрвандиро баррасии он дар шакли ниҳодҳои мухталифи ҷамъиятӣ ташкил медиҳад. Ҷомеаи шаҳрвандӣ фарогири ниҳодҳои мухталифи

ҷамъиятӣ мебошад, ки бо ташаббуси шаҳрвандон таъсис гардидаанд. Дар шароити имрӯза ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар давлатҳои мухталифи олам, хусусан низомҳои демократӣ тамоюли тақвиятёбанда дошта, дар ҳаёти ҷомеаҳо таъсири назаррас гузошта истодаанд.

Хосияти муҳимми ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандиро дар шароити Тоҷикистон гуногунии таркиби ниҳодӣ ва созмонии он ташкил медиҳад. Дар шароити имрӯза дар фазои кишвар ниҳодҳои мухталифи ҷомеаи шаҳрвандӣ арзи ҳастӣ намуда, фаъолият мебаранд. Ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандиро дар Тоҷикистон метавон ба ду гурӯҳи асосӣ ҷудо намуд: ниҳодҳои анъанавӣ ва муосири ҷомеаи шаҳрвандӣ.

Ҷиҳати муҳимми ниҳодҳои анъанавии ҷомеаи шаҳрвандиро дар кишвар хосияти мустаҳкамияшон ташкил медиҳад, ки дар ҳар гуна ҳолат ва зери таъсири ҳар гуна низоми сиёсӣ арзи ҳастӣ намудаанд. Мавҷудият ва фаъолияти онҳо аз омилҳои миллию эндогенӣ вобастагӣ дорад ва аз ин рӯ ниҳодҳои анъанавӣ моҳиятан аз фарҳанги миллӣ ва боварҳои мардуми кишвар сарчашма мегиранд.

Ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ баҳри ҳифз ва қонеъгардонии талабот ва манфиатҳои рӯзафзун ва гуногуни фардҳо ва гурӯҳи муайяни аҳолӣ таъсис меёбанд. Шаҳрванд метавонад дар якҷоягӣ бо дигарон дар чаҳорчӯбаи иттиҳодияҳои самти мухталифдошта манфиатҳои гуногунпаҳлӯи худро амалӣ гардонад. Дараҷаи рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон аз ҳолати мавҷудият ва фаъолияти самараноки иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ вобастагӣ дорад.

Дар шароити имрӯза созмонҳои ғайриҳукуматӣ яке аз ниҳодҳои меҳварии ҷомеаи шаҳрвандӣ шинохта шудаанд. Пешрафт ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ин ва ё он кишвар маҳз ба сатҳи фаъолияти онҳо вобаста аст. Доираи фаъолияти ин гуна созмонҳо фарогир аст ва тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиро дар бар мегирад. Дар шароити Тоҷикистон низ раванди инкишофи созмонҳои ғайриҳукуматӣ идома дорад. Функсионалӣ ва самаранок будани ин гуна созмонҳо мавқеи онҳоро дар доираи фаъолияти ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ боло бурдааст.

Дар ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистон нақши воситаҳои ахбори оммаи мустақил низ назаррас мебошад, ки аз зумраи ниҳоди муҳимми ҷамъиятӣ шинохта шудаанд. Онҳо вазифаҳои гуногун, аз ҷумла, паҳну пахши иттилоот, вазифаи маърифатӣ, иҷтимоишавии сиёсӣ, робитаи иҷтимоӣ, танқиду назорат, муттаҳиднамоӣ, сафарбарнамоӣ, таълимӣ, ташаккули афкори ҷамъиятӣ ва тафреҳиро ба иҷро расонида, дар таҳкими арзишҳои демократӣ дар Тоҷикистон нақши муассир доранд.

Хулоса, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ниҳодҳои мухталифи ҷомеаи шаҳрвандӣ ташаккул ва рушд ёфтаанд. Албатта, сатҳи рушди онҳо якранг набуда, на ҳамаи ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ моҳияти функсионалии худро дуруст ба ҷо меоранд.

Дар зербоби сеюми боби дуюм – «**Мушкилот ва дурнамои инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон**» – масъалаҳои алоқаманд ба муаммоҳо ва мушкилоти мавҷуда дар самти рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва дурнамои инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон баррасӣ шуда, таъкид мегардад, ки агарчанде ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон ташаккул ва инкишоф ёфтаанд, аммо омилҳое низ ҳастанд, ки дар самти таҳкими он монеъ мегарданд. Дар замони муосир омилҳои мухталифи иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ метавонанд дар роҳи ташаккул, инкишоф ва таҳкими ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсиргузор бошанд. Ҳамчунин, надоштани таҷрибаи кофӣ дар давлатдорию давлатсозии демократӣ яке аз масъалаҳоест, ки ба ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистон монеа эҷод менамояд. Мутаассифона, дар ягон марҳилаи таърихи сиёсии пешгузаштагони мо мардум ҳамчун манбаи ҳокимият дониста нашудаанд.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷомеаи шаҳрвандӣ дар фаҳмиши муосири он падидаи нав маҳсуб меёбад, зеро ташаккулёбии он дар кишвар ба замони соҳибистиқлолӣ рост меояд. Дар кишвари мо таҷрибаи таъсис ва фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, созмонҳои ҷамъиятӣ, ташкилотҳои мухталифи ғайриҳукуматӣ, воситаҳои ахбори оммаи мустақил, ассотсиатсияҳои касбӣ, фондҳои хайриявӣ ва ғайра ба таври кофӣ вуҷуд надошт.

Дар шароити имрӯза унсурҳо ва арзишҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар кишварамон на он қадар пурқувватанд. Онҳо нав дар ҳолати ташаккул қарор доранд ва табиист, ки ба бисёр душвориҳо ва ноҳамвориҳо рӯ ба рӯ мегарданд. Сабаби дар чунин ҳолат қарор доштани рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ аз таҷрибаи нокифояи демократӣ дар Тоҷикистон бармеояд.

Дар кишварҳои демократии ғарбӣ ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ муддати тӯлониро фаро гирифтааст. Аммо дар шароити имрӯза бо вуҷуди тарҳҳои амалӣ ва таҷрибаҳои дигар ҷомеаҳо раванди бунёд ва таҳкими ҷомеаи шаҳрвандиро метавон дар як муддати нисбатан кӯтоҳ таъмин намуд. Чунин ҳолат бештар аз рушди фарҳанги сиёсии мардум, фароҳамсозии шароит барои фаъолияти ниҳодҳои ғайриҳукуматӣ, дастгирии онҳо, тарбияи рӯҳияи тараққипарварӣ ва инсонмеҳварӣ дар шаҳрвандон ва дигар омилҳои мусоидаткунанда вобаста аст.

Таҳкими ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон аз мавқеъгирии шаҳрвандон дар ҳалли масъалаҳои мухталифи ҷамъиятӣ вобастагӣ дорад. Дар шароити имрӯза қонунгузории кишвар барои фаъолияти озоди шаҳрвандон дар самти саҳмгузорӣ ба рушди ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ кафолат додааст. Аммо омилҳои мухталиф дар ин самт метавонанд ба фаъолии шаҳрвандон дар ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ таъсиргузор бошанд. Фаъолии мардуми мо дар самти рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ аз маданияти баланди шаҳрвандӣ, масъулиятшиносӣ ва ташаббускории онҳо вобастгӣ дорад.

Дар хулоса натиҷаҳои бадастомада ҷамъбаст гардида, тавсия ва пешниҳодҳои муаллиф ироа шудаанд.

ХУЛОСА

I. Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ хусусиятҳои ташаккул, инкишоф ва фаъолияти ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистони муосир мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода шудааст. Дар ҷараёни иҷрои кор ба таври пайдарҳамӣ вазифаҳои гузошташуда ҳал гардида, фарзияҳои пешниҳодгардида исбот гардидаанд.

Баррасии масъала дар доираи вазифаҳои гузошташуда нишон дод, ки ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистони муосир хусусиятҳои муайянеро дорад, ки барои дарки тамоюли рушд ва фаъолияти ниҳодҳои он муҳим аст. Ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити имрӯза яке аз унсури муҳимми низоми демократӣ ва ҳамзамон як василаи таҳкимбахшии демократия шинохта шудааст. Аз ин рӯ, баррасии хусусиятҳои ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити имрӯза яке аз воситаҳои муҳимми арзёбии чигунагии ҳолати таҳкими демократия ва самаранокии равандҳои модернизатсионӣ мебошад. Бо дарки хусусиятҳои ташаккул, инкишоф ва фаъолнокии ҷомеаи шаҳрвандӣ мо метавонем паҳлуҳои мухталифи рушди сиёсӣ дар кишвар, таҳкими ниҳодҳои демократӣ, чигунагии ҳалли масъалаҳои ҷамъиятӣ, тамоюлҳо ва дурнамои рушди ҷомеаро арзёбӣ кунем.

Дар асоси баррасии маводҳои мухталиф ва таҳлили онҳо, арзёбии паҳлӯҳои мухталифи ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ ва омилҳои таъсиргузор ба ин раванд мо ба чунин хулоса ва натиҷаҳо расидем:

1. Ошкор карда шуд, ки перомуни ҷомеаи шаҳрвандӣ дидгоҳҳои мухталиф мавҷуданд. Таълимоти ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳанӯз аз замонҳои қадим зуҳур намуда, то ба имрӯз такмил ва таҳким ёфтааст. Унсурҳои таълимоти ҷомеаи шаҳрвандӣ дар осори мутафаккирони ғарбу шарқ ба мушоҳида мерасад. Дар ҳар давру замон вобаста ба хусусиятҳои идеологию сиёсияш андешаҳои мутафаккирон перомуни ҷомеаи шаҳрвандӣ ироа гардида, таълимоти ҷомеаи шаҳрвандиро ғанӣ намудаанд. Тамоюли муҳимми рушди таълимоти ҷомеаи шаҳрвандӣ дар он аст, ки он аз як фаҳмиши нисбатан идеалӣ ба як воқеияти ҷамъиятӣ табдил ёфтааст. Дар шароити имрӯза фаҳмиши гуногун аз ҷомеаи шаҳрвандӣ падид омадааст, ки дидгоҳҳои идеалӣ, ниҳодӣ ва абзорӣ аз ҷумлаи онҳо мебошанд. Ҷомеаи шаҳрвандӣ на як ормон ва ҳадафи рӯёӣ, балки як механизми воқеии таҳкими низоми демократӣ, ҳалли мушкилоти мухталифи ҷамъиятӣ, ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон, таъмини амнияту осоиши ҷомеа ва боло бурдани рифоҳи иҷтимоии мардум мебошад. Дар ҳама сурат пайванди ногусастанӣ миёни демократия ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мавҷуд аст. Низоми демократӣ имконияти мусоидро барои таъсиси ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ фароҳам меоварад ва, дар навбати худ, ҷомеаи шаҳрвандӣ ба таҳкими демократия саҳми назарраси хешро мегузорад. Аз ин рӯ, бо боварӣ метавон гуфт, ки миёни низоми демократӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ пайванди дуҷонибаи мусоидаткунанда вуҷуд дорад. [1-М]

2. Барои ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандии муосир заминаҳои мухталифи сиёсӣ, ҳуқуқӣ, маънавӣ ва ичтимоию иқтисодӣ мусоидат менамоянд. Дар зери таъсири омилҳои замонӣ ва макони хосиятҳои умумӣ ва хоссаи ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ шакл мегиранд. Дар ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ дар замони нав тағйирот ва таҳаввулоти сиёсӣ дар Аврупо нақши муҳим доранд. Хусусан таълимоти инсонмеҳварӣ, ратсионализм, секуляризм ва фардгароӣ ба ташаббускорӣ ва фаъолии мардум дар ҳаёти ҷамъиятӣ заминасоз гаштанд. Дар ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар замони муосир равандҳои модернизатсионӣ ва демократикунонӣ нақши муҳим доранд. Ҳамчунин ҳаракатҳои ичтимоии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон, экологӣ, ҳаракати ҷавонон, сиёҳпӯстон, муқобила бо ҷанг, ҳаракати феминистӣ ва ғайра дар боло рафтани мақоми ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҷомеаҳои ғарбӣ нақши муҳим доштанд. [3-М]

3. Ҷомеаи шаҳрвандии муосир дорои аломатҳо ва хосиятҳои гуногун мебошад. Хосиятҳои муҳимми рушди муосири ҷомеаи шаҳрвандиро ҷиҳати худидорашавандагиву худинкишофёбандагӣ ва плюралистии он ташкил медиҳад. Ҷомеаи шаҳрвандии муосир аз арзишҳо, мавқеъгириҳо ва ниҳодҳои гуногун иборат буда, дар таркиби он метавонем манфиатҳо, мақсадҳо ва ниҳодҳои гунонунсамтро мушоҳида намоем. Хосияти муҳимми ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандиро дар шароити имрӯза фарогир будани он ташкил медиҳад. Дар шароити имрӯза соҳаеро дарёфт намудан мушкил аст, ки дар он ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ фаъолият надошта бошанд. [2-М]

4. Дар шароити имрӯза ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар кишварҳои мухталифи олам як зарурати ҷамъиятӣ аст, ки барои ба роҳ мондани ҳалли фарогири масъалаҳо ва беҳтар намудани идораи ҷамъиятӣ равона гардидааст. Аз он ҷумла масъалаҳои ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон, тавонбахшии қишрҳои мухталифи аҳолӣ, рушди маърифатнокии аҳолӣ дар самтҳои мухталиф, беҳтар намудани мудирият дар соҳаҳои гуногун, ҳифзи солимии муҳити зист ва ҳалли бухронҳои экологӣ, инчунин дигар масъалаҳои муҳим заминаи ташаккул ва инкишофи ниҳодҳои муосири ҷомеаи шаҳрвандӣ шудаанд. [2-М]

5. Дар замони муосир ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ бо дигаргуниҳои ичтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсие, ки зери таъсири ҷаҳонишавӣ арзи ҳастӣ намудаанд, пайванд дорад. Раванди ҷаҳонишавӣ ҳамчунин барои ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандии глобалӣ мусоидат намудааст. Рушди мутаҳаррикии инсонҳо дар сатҳи ҷаҳонӣ, имкониятҳои технологияҳои иттилоотии муосир, қонунгузории байналмилалӣ, фароҳам омадани дастгирии молиявӣ аз ҷониби донорҳои байналмилалӣ, зуҳури ташаббусҳои сатҳи ҷаҳонӣ ва дигар омилҳо боиси ташаккули ҷомеаи шаҳрвандии глобалӣ шудаанд. Ҳамчунин зери таъсири технологияҳои иттилоотии муосир ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандии маҷозӣ ба назар мерасад. [1-М]

6. Хусусиятҳои ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон зери таъсири омилҳои замонӣ ва ҳолати рушди сиёсӣ сурат гирифтааст. Дар замони "бозсозӣ" ва ба шикаст дучор гардидани системаи сиёсии давлати Шӯравӣ заминаи муҳим барои бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фароҳам омад. Агарчанде тарҳи нави ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон дар замони муосир зуҳур намуд, аммо дар раванди рушди таърихии халқи тоҷик чунин ниҳодҳои анъанавии ҷомеаи шаҳрвандӣ чун масҷид, шӯрои калонсолон, ҷурагӣ, пирию муридӣ, гаштак, авлод, гуруҳҳои ҷамъиятии дарвешон ва ҷавонмардон дар таълиму тарбия, ҳалли низоъҳои хонаводагӣ, баррасии муаммоҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва маънавӣ, ҳамчунин ҳалли масъалаҳои ҷамъиятӣ нақши барҷаста доштанд. [6-М]

7. Аз рӯзҳои аввали таъсисёбии ниҳодҳои муосири ҷомеаи шаҳрвандӣ, хусусан иттиҳодияҳои ҷамъиятии мухталиф таъсиргузории онҳо ба системаи сиёсии Тоҷикистон назаррас буд. Хусусан фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳои сиёсии навтаъсис дар солҳои аввали соҳибистиқлолӣ ба системаи сиёсии Тоҷикистон таъсири манфӣ гузошт, ки боиси дучор гаштани кишвар ба бухрони сиёсӣ шуд. Дар он замон ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба як абзори муборизаҳои сиёсӣ табдил ёфта буданд. Тадриҷан нақши ҷомеаи шаҳрвандӣ дар рушди системаи сиёсии Тоҷикистон тамоюли мусбат пайдо намуд. Дар шароити имрӯза заминаи ҳуқуқии ташаккул ва рушди ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон фароҳам омадааст. Дар Тоҷикистон кӯшишҳои назаррас бахри он равона карда шудааст, ки фазои ҳамкории миёни ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва мақомоти давлатӣ фароҳам оварда шавад. [5-М]

8. Пас аз барқарории сулҳу субот дар Тоҷикистон мо тамоюли мусоидаткунандаи ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва, хусусан, созмонҳои мухталифи ҷамъиятиро дар таҳкимбахшии системаи сиёсӣ ва ба вижа унсурҳои демократии он мушоҳида менамоем. Ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар талаби шаффофият ва ҳисоботдиҳандагӣ дар системаи сиёсии кишвар нақши муҳим доранд. Зиёда аз ин ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон боиси беҳтар ва пурратар гардидани ҷиҳати ниҳодии ҳаёти ҷамъиятӣ дар кишвар гардид, ки барои низоми сиёсии кишвар муҳим мебошад. Ташаккул ва инкишофи ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ боиси таҳкими ниҳодигардонии ҳаёти ҷамъиятӣ гардид, ки як заминаи муҳиммеро барои ҳалли мушкилот дар соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷамъиятӣ фароҳам овард. [6-М]

9. Хосияти муҳимми ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандиро дар шароити Тоҷикистон гуногунии таркиби ниҳодӣ ва созмонии он ташкил медиҳад. Дар шароити имрӯза дар фазои кишвар ниҳодҳои мухталифи ҷомеаи шаҳрвандӣ арзи ҳастӣ намуда, фаъолият мебаранд. Ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандиро дар Тоҷикистон метавон ба ду гурӯҳи асосӣ ҷудо намуд, ки онҳо ниҳодҳои анъанавӣ ва муосири ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошанд. Ҷиҳати муҳимми ниҳодҳои анъанавии ҷомеаи шаҳрвандиро хосияти мустаҳкамияшон ташкил медиҳад, ки дар ҳар гуна ҳолат ва зери

таъсири ҳар гуна низоми сиёсӣ арзи ҳастӣ намудаанд. Мавҷудият ва фаъолияти онҳо аз омилҳои миллию эндогенӣ вобастагӣ дорад ва аз ин рӯ ниҳодҳои анъанавӣ моҳиятан аз фарҳанги миллӣ ва боварҳои мардуми кишвар сарчашма мегиранд. [6-М]

10. Дар шароити Тоҷикистон созмонҳои ғайриҳукуматӣ яке аз ниҳодҳои меҳварии ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошанд. Доираи фаъолияти ин гуна созмонҳо фарогир аст ва тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиро дар бар мегирад. Дар шароити Тоҷикистон низ раванди инкишофи созмонҳои ғайриҳукуматӣ идома дорад. Функсионалӣ ва самаранок будани ин гуна созмонҳо мавқеи онҳоро дар доираи фаъолияти ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ боло бурдааст. Дар ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистон нақши воситаҳои ахбори оммаи мустақил низ назаррас аст. [2-М]

11. Дар шароити Тоҷикистон дар самти ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дастовардҳои назаррас вуҷуд доранд. Аммо новобаста аз ин омилҳое низ ҳастанд, ки дар самти таҳкими ҷомеаи шаҳрвандӣ дар кишвар монеъ мегарданд. Дар замони муосир омилҳои мухталифи иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ метавонанд дар роҳи ташаккул, инкишоф ва таҳкими ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсиргузор бошанд. Надоштани таҷрибаи кофӣ дар давлатдорию давлатсозии демократӣ низ яке аз масъалаҳоест, ки ба ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистон монеа эҷод менамояд. Мутаассифона дар ягон марҳилаи таърихи сиёсии пешгузаштагони мо мардум ҳамчун манбаи ҳокимият дониста нашудаанд. [4-М]

12. Дар шароити Тоҷикистон унсурҳо ва арзишҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ на он қадар пурқувватанд. Онҳо алҳол дар ҳолати ташаккул қарор доранд ва табиист, ки ба бисёр душвориҳо ва ноҳамвориҳо рӯ ба рӯ мегарданд. Дар шароити имрӯза бо вуҷуди тарҳҳои амалӣ ва таҷрибаҳои дигар ҷомеаҳо раванди бунёд ва таҳкими ҷомеаи шаҳрвандиро метавон дар як муддати нисбатан кӯтоҳ таъмин намуд. Чунин ҳолат бештар аз рушди фарҳанги сиёсии мардум, фароҳамсозии шароит барои фаъолияти ниҳодҳои ғайриҳукуматӣ, дастгирии онҳо, тарбияи рӯҳияи тараққипарварӣ ва инсонмеҳварӣ дар шаҳрвандон ва дигар омилҳои мусоидаткунанда вобаста аст. [4-М]

II. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

1. Дар шароити имрӯза тасаввуроти пурра ва саҳеҳ перомуни мафҳум ва моҳияти ҷомеаи шаҳрвандӣ миёни мардуми мо шакл нагирифтааст. Хусусан, то ба ҳол мушоҳида мегардад, ки ҷомеаи шаҳрвандӣ ғолибан чун як ҷомеаи рӯёӣ ё худ идеалӣ тасаввур карда мешавад. Гурӯҳе аз мардум чунин тасаввур доранд, ки ҷомеаи шаҳрвандӣ як ҳадафе аст, ки пас аз бунёди як ҷомеаи худкифо ва аз ҷиҳати моддию маънавӣ пешрафта ба он метавон мушарраф шуд. Албатта, чунин тасаввур ба дарки ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамчун як механизми ҳалли мушкилоти ҷамъиятӣ ва таҳкимбахши низоми демократӣ ва идораи хуб (good governence) метавонад

таъсири манфӣ гузорад. Аз ин рӯ, зарур аст дарки он ҷиҳати мафҳум ва моҳияти ҷомеаи шаҳрвандӣ тақвият бахшида шавад, ки он як механизми ҳалли мушкилоти ҷамъиятӣ буда, самаранокияш аз фаъолнокии мардум бастагӣ дорад. Танҳо дарки дурусти мафҳум ва моҳияти ҷомеаи шаҳрвандӣ метавонад саҳмгузории мардумро дар рушди он боло барад. Дар рисола ба ин масъала таваҷҷуҳи хосса равона карда шудааст ва хусусан он нуқта бештар мавриди таъкид қарор гирифтааст, ки ҷомеаи шаҳрвандӣ як воқеият, як механизми муҳимми ҳалли масъалаҳо ва маҷмӯи ниҳодҳои мухталифи ғайриҳукуматӣ аст.

2. Ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон зери таъсири омилҳои замонӣ ва ҳолати рушди сиёсӣ сурат гирифтааст. Дар ҳама давру замон ниҳодҳои анъанавии ҷомеаи шаҳрвандӣ миёни мардуми форсу тоҷик амал менамуданд. Муаллиф ошкор намудааст, ки дар шароити Тоҷикистон ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба системаи сиёсии кишвар таъсири назаррас гузоштаанд, ки ҳам хосияти мусбат ва ҳам хосияти манфиро доро мебошад. Муносибати миёни мақомоти давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон тамоюл ба ҳамкорӣ ва ҳамоҳангиро дорад. Онро бояд ҳамаҷониба вусъат дод;

3. Баррасии васеи мафҳуми ҷомеаи шаҳрвандӣ метавонад барои дарки паҳлуҳои мухталифи он муҳим бошад. Дар шароити имрӯза ҷомеаи шаҳрвандӣ хосияти плюралистӣ дошта, дар таркиби он ниҳодҳои мухталифи ҷамъиятӣ барои бароварда сохтани манфиат ва ҳадафҳои худ амал мекунанд. Ин ҷиҳати масъала баёнгари он аст, ки ҷомеаи шаҳрвандӣ як падидаи якнавохт набуда, ҳатто дар таркиби он ҷиҳатҳои барои давлат ва ҷомеа хатарнок низ метавонад зуҳур намояд. Хусусан истифодаи абзории ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ аз ҷониби қудратҳои бузург ҳамчун нерӯи нарми амалисозии сиёсати хориҷӣ, ё худ фаъолияти низоъангези бархе аз ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ барои амният ва суботи сиёсии як давлат метавонад хатарзо бошад. Намунаи чунин ҳолат аз фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар солҳои аввали соҳибистиқлолии Тоҷикистон мисол оварда шудааст. Аз ин рӯ, омӯзиш ва баҳогузории доимии фаъолияти унсурони ҷомеаи шаҳрвандӣ муҳим мебошад.

4. Ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамчун механизми муҳимми ҳалли мушкилоти мухталифи ҷамъиятӣ баромад менамояд. Ҷомеаи шаҳрвандӣ метавонад ҳамчун фазои муттаҳидшавии ташаббусҳои шаҳрвандон дар ҳалли масъалаҳои мухталифи ҷамъиятӣ баромад намояд. Дар рисола ошкор карда шудааст, ки саҳми ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамчун агенти таҳаввулоти сиёсию иҷтимоӣ ва ҳалли мушкилоти мухталиф дар ҷамъият бузург аст. Зарур аст, ки ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамчун унсури муҳимми тағйирот ва таҳаввулот дар Тоҷикистон эътироф карда шаванд. Истифодаи иқтидори ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҳалли масъалаҳои мухталифи ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон метавонад ба манфиати кор бошад. Хусусан фаъолгардонии ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар самти мубориза бо зуҳуроти номатлуб, боло бурдани маънавиёти ҷавонон, тавонбахшии

қишри ниёзманди аҳолӣ, ҳифзи ҳуқуқҳои инсон, таъмини шаффофият ва ҳисоботдиҳандагӣ дар низоми идораи давлатӣ ва ғайра метавонад муҳим бошад.

5. Дарки муҳимми ҷомеаи шаҳрвандӣ шинохти он ҳамчун маҷмӯи ниҳодҳои ҷамъиятӣ ва ғайриҳукуматӣ аст. Ошкор карда шудааст, ки хосияти муҳимми ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандиро дар Тоҷикистон гуногунии таркибию ниҳодии он ташкил медиҳад. Ташаккул ва рушди заминаи ниҳодии ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон зери таъсири омилҳои эндогенӣ ва экзогенӣ сурат гирифтааст. Дар шароити Тоҷикистон ниҳодҳои мухталифи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҳалли масъалаҳои мухталифи ҷамъиятию сиёсӣ нақши муҳим доранд;

6. Ба ҳам мухолиф гузоштани давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҳеҷ сурат ба манфиати ҷомеа намеанҷомад. Дар ҳама сурат фаъолияти ҷомеаи шаҳрвандӣ, ки ба манфиати мардуми кишвар равона гардидааст, ба давлат таъсири манфӣ намегузорад. Ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ бо фаъолияти хеш метавонанд дар ҳалли масъалаҳои мухталиф ва ба роҳ мондани идоракунии самаранок дар ҳудуди давлат саҳмгузор бошанд. Аз ин рӯ, зарур аст, ки ҳамоҳангии фаъолияти мақомоти давлатӣ ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон дар минбаъда ҳам тақвият бахшида шавад, зеро дар ин сурат боварӣ ва эътимоди ҳамдигарӣ миёни онҳо боло меравад. Тақвияти эътимоди байниҳамдигарии мақомоти давлатӣ ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар навбати худ метавонад заминаи мусоиде барои рушди минбаъдаи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон гардад.

ИНТИШОРИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

I. Мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

1–М. Ҳошимова Н.А. Махсусиятҳои назарияи ҷомеаи маданӣ дар замони муосир [Матн] / Н.А. Ҳошимова // Ахбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ – 2020. – № 2 (83). – С. 148–156. ISSN 2411-1945.

2–М. Ҳошимова Н.А. Нақши ҷомеаи маданӣ дар ҳалли мушкилоти ҷамъиятӣ [Матн] / Н.А. Ҳошимова, Ш.Х. Солиев // Гузоришҳои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Шуъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – 2020. – № 3 (011). – С. 158–162. ISSN 2076–2569.

3–М. Ҳошимова Н.А. Нақши ҷомеаи маданӣ дар муқовимат бо ифротгароӣ ва терроризм [Матн] / Н.А. Ҳошимова, Ш.Х. Солиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2020. – № 4. – С. 298–304. ISSN 2413–5151.

4–М. Ҳошимова Н.А. Масъалаҳои таҳкими ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистони муосир [Матн] / Н.А. Ҳошимова // Ахбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – 2022. – № 3 (92). – С. 154–161. ISSN 2411–1945.

5–М. Ҳошимова Н.А. Баъзе ҷанбаҳои назариявии муносибатҳои мутақобилаи давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ [Матн] / М.А. Акмалова, Н.А.

Ҳошимова // Ахбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – 2023. – № 1 (94). – С. 102–109. ISSN 2411-1945.

6–М. Ҳошимова Н.А. Хусусиятҳои ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Н.А. Ҳошимова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023 – № 2. – С. 313–319. ISSN 2413–5151.

II. Мақола ва фишурдаи интишорот дар маҷмӯаи маводи конференсияҳо

7–М. Хошимова Н.А. Роль молодежи в развитии гражданского общества [Текст] / Н.А. Хошимова, М.А. Акмалова // Материалы международной научно-практической конференции “Местное самоуправление в Таджикистане” (27-28 феврали соли 2014). – Душанбе, 2014. – С. 63–65.

8–М. Хошимова Н.А. Взаимодействие государственной власти с институтами гражданского общества [Текст] / Н.А. Хошимова, М.А. Акмалова // Материалы международной научно-практической конференции “Взаимодействие государственной власти с гражданским обществом в Республике Таджикистан” (14-15 октябри соли 2014). – Душанбе, 2015. – С. 49-54.

9–М. Хошимова Н.А. К вопросам о роли семьи в гражданском образовании [Текст] / Н.А. Хошимова // Материалы республиканской конференции на тему «Здоровая семья – здоровое общество». – Душанбе, 2015. – С. 253–261.

10–М. Ҳошимова Н.А. Нақши ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар мустаҳкам намудани истиқлолияти давлатӣ [Матн] / Н.А. Ҳошимова // Маҷмӯи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ бахшида ба 25-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016. – С. 92–95.

11–М. Ҳошимова Н.А. Таҳлили назариявии таносуби давлат ва ҷомеаи маданӣ [Матн] / Н.А. Ҳошимова // Маводи конференсияи байналмилалии илмӣ-амалии онлайн таҳти унвони “Масъалаҳои муҳимми идоракунии давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ дар шароити татбиқи ҳукумати электронӣ”. (23-24 октябри соли 2020). – Душанбе, 2020. – С. 174- 178.

.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Ҳошимова Наргиса Абдуҷабборовна дар мавзуи “Ҷомеаи шаҳрвандӣ: ташаккул ва инкишофи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои сиёсӣ аз рӯйи ихтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ

Калимаҳои калидӣ: ҷомеаи шаҳрвандӣ, системаи сиёсии демократӣ, давлат, давлати ҳуқуқбунёд, системаи сиёсӣ, модернизатсия, ташкилотҳои ғайридавлатӣ, озодӣ, масъулият, ниҳодҳо, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, демократикунонии ҷомеа

Мақсади асосии таҳқиқотро омӯзиш, таҳлил ва натиҷагирии хусусиятҳои ташаккул, инкишоф ва фаъолнокии ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ошкор намудани монеаҳо ва мушкилоти самти мазкури муносибатҳо ва пешниҳоди тарҳи мусоиди ҳамкории ниҳодҳои таркиботии сохтори давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ ташкил менамоянд.

Ба сифати асосҳои методологӣ дар раванди таҳқиқот аз муносибатҳои системавӣ, таърихӣ, таҳлилӣ ва синергетикӣ истифода шудааст. Инчунин, дар таҳқиқоти диссертатсионӣ аз методҳои анализ ва таҳлил, индуксия ва дедуксия, муқоисавӣ, контент-анализ, методи миқдорӣ ва сифатӣ низ ба таври мақсаднок истифода шудаанд.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ, муаллиф бештар ба муқаррарот ва хулосаҳои муҳаққиқони илмҳои сиёсӣ, муҳаққиқони барҷастаи кишварҳои гуногуни олам, бахусус, муҳаққиқони русзабон ва пажӯҳишгарони тоҷик ва дигарон, ки бевосита ба мавзуи таҳқиқотӣ рӯ овардаанд, такя намудааст.

Навгонии илмии таҳқиқотро масъалаҳои назариявию методологии ҷомеаи шаҳрвандӣ, ошкор намудани проблемаҳои асосии таҳқиқотии он дар назарияи муосири сиёсӣ; хосиятҳои умумӣ ва махсуси ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар замони муосир, муайян намудани тарзи муносибат ба онҳо; хусусиятҳои асосии воқеияти рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистон; сатҳи фаъолнокии ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва самаранокии онҳо; ҳолатҳои таъсиррасонии ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба инкишофи системаи сиёсӣ; зиддиятҳо ва муқовиматҳои инкишофи унсурҳои таркиботию функсионалии ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дарёфти роҳҳо ва воситаҳои ҳалли онҳо; тамоюлҳои асосӣ ва дурнамои инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистон ташкил менамоянд. Ҳамчунин, дарки шароит, раванди ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, тамоюлҳои асосӣ, дурнамои инкишоф ва монеаҳои асосӣ дар роҳи тащкими ҷомеаи шаҳрвандӣ нишон дода шуданд.

Муқаррароти асосӣ, хулосаҳо ва тавсияҳои амалии таҳқиқотро метавон дар кори мақомоти муайяни ҳокимяти давлатӣ дар раванди омода намудани консепсияю стратегияҳои минбаъдаи инкишоф ва барномаҳои мақсаднок ҷиҳати рушди минбаъдаи ҷомеаи шаҳрвандии кишвар истифода намуд.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Хашимовой Наргисы Абдужаббоwill ровны на тему «Гражданское общество: его становление и развитие в Республике Таджикистан» на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 - Политические институты, процессы и технологии

Ключевые слова: гражданское общество, демократическая политическая система, государство, правовое государство, политическая система, модернизация, неправительственные организации, свобода, ответственность, институты, общественные объединения, демократизация общества

Основная цель исследования – изучить и проанализировать особенности становления, развития и деятельности гражданского общества в Республике Таджикистан, выявить препятствия и проблемы в этом направлении и предложить соответсвующую модель взаимодействия составляющих институтов государственного устройства и гражданского общества.

В качестве методологической базы в исследовательском процессе использовались системные, исторические, аналитические и синергетические подходы. Также в диссертационном исследовании целенаправленно использовались методы анализа и синтеза, индукции и дедукции, сравнения, контент-анализа, количественные и качественные методы.

В диссертационном исследовании автор больше всего опирается на положения и выводы политологов, видных исследователей разных стран мира, особенно, русскоязычных ученых, таджикских исследователей и других, которые непосредствено уделяли внимание к теме исследования.

Научная новизна исследования заключается в теоретико-методологических проблемах гражданского общества, раскрытии его основных исследовательских проблем в современной политической теории; общие и особенные характеристики формирования и развития гражданского общества в современном мире, определение способов их трактовки; основные характеристики реалии развития гражданского общества в Таджикистане; уровень активности институтов гражданского общества и их эффективность; случаи влияния институтов гражданского общества на развитие политической системы; противоречия и препятствия в развитии структурно-функциональных элементов гражданского общества в Республике Таджикистан, поиск путей и средств их разрешения; основные тенденции, перспективы развития и основные препятствия на пути укрепления гражданского общества.

Основные положения, выводы и практические рекомендации исследования могут быть использованы в работе отдельных государственных органов в процессе подготовки концепций и стратегий дальнейшего развития и целевых программ активизации гражданского общества.

ANNOTATION

on the abstract of the dissertation of Hoshimova Nargisa Abdujabborovna on the topic "Civil society: its formation and development in the Republic of Tajikistan" for the academic degree of candidate of political sciences in specialty 23.00.02 - Political institutions, processes and technologies

Key words: civil society, democratic political system, state, jural state, political system, modernization, non-governmental organizations, freedom, responsibility, institutions, public associations, democratization of society

The main purpose of the research is to study and analyze the features of the formation, development and activities of civil society in the Republic of Tajikistan, identify obstacles and problems in this direction and propose an appropriate model for the interaction of the constituent institutions of the state system and civil society.

Systematic, historical, analytical and synergetic approaches were used as a methodological basis in the research process. Also in the dissertation research, methods of analysis and synthesis, induction and deduction, comparison, content analysis, quantitative and qualitative methods were purposefully used.

In the dissertation research, the author relies more on the provisions and conclusions of political scientists, prominent researchers from around the world, especially Russian-speaking scientists, Tajik researchers and others who directly paid attention to the research topic.

The scientific novelty of the research lies in the theoretical and methodological problems of civil society, the disclosure of its main research problems in modern political theory; general and special characteristics of the formation and development of civil society in the modern world, determining the ways of their interpretation; the main characteristics of the reality of the development of civil society in Tajikistan; the level of civil society institutions actirity and their effectiveness; cases of influence of civil society institutions on the development of the political system; contradictions and obstacles in the development of structural and functional elements of civil society in the Republic of Tajikistan, searching for ways and means to resolve them; main trends, development prospects and main obstacles to strengthening civil society.

The main provisions, conclusions and practical recommendations of the study can be used in the work of individual government bodies in the process of preparing concepts and strategies for further development and targeted programs for the activation of civil society.

ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ПРАВА, БИЗНЕСА И ПОЛИТИКИ

На правах рукописи

УДК: 327.74 + 323 (575.3)
ББК: 66.01+66.7 (2 тоджик)
Х-85

ХАШИМОВА НАРГИСА АБДУДЖАББОРОВНА

ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО: ЕГО ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание учёной степени
кандидата политических наук по специальности 23.00.02 -
Институты, процессы и политические технологии

ДУШАНБЕ – 2023

Диссертация выполнена на кафедре политологии Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики

Научный руководитель:	**Акмалова Мунира Абдунабиевна** – доктор политических наук, профессор, декан факультета политологии и международных отношений Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики
Официальные оппоненты:	**Набизода Ваххоб Машраб** – доктор исторических наук, профессор кафедры истории таджикского народа ГОУ “Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова” **Исаев Умеджон Убайдуллоевич** – кандидат политических наук, дотсент кафедры политологии Таджикского национальног университета
Ведущая организация:	Таджикский государственный педагогический университет имени С. Айни

Защита состоится «9» февраля 2024 года в «13 ^{00}» часов на заседании Диссертационного совета 6D.КОА–001 при Таджикском национальном университете (734025, г. Душанбе, Буни Хисорак, учебный корпус 15, www.tnu.tj, e-mail: tgnu@mail.tj. Тел. +992 919 60 69 66).

С диссертацией можно ознакомиться на сайте www.tnu.tj и в научной библиотеке Таджикского национального университета по адресу 734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 17

Автореферат разослан «____» _________ 2024 года

И.о. ученого секретаря
Диссертационного совета,
доктор исторических наук Акрами З.И.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В современном мире как никогда возросло внимание исследователей и специалистов различных областей социальных наук, особенно политологии, к проблеме гражданского общества. В частности в последние десятилетия проблема формирования и развития различных аспектов деятельности гражданского общества стала одной из самых дискуссионных тем в политической теории и практической политике. Конечно, такая ситуация не случайна и исходит из стремления человечества построить справедливое общество, хорошее и эффективное управление. Также рост интереса к данной теме связано с переходом человечества на новый этап развития, что вызвано не только расширением научно-технической революции, но и повышением в обществе роли демократических институтов. В современных постиндустриальных странах отчетливо проявляется тенденция к повышению роли гражданского общества в различных сферах общественной жизни, особенно в политической. Поэтому изучение этого опыта другими странами и в частности формирования и развития гражданского общества в новых независимых государствах привлекло внимание исследователей, и в частности политологов. Важность роли гражданского общества в политическом развитии постсоветских стран стала одной из дискуссионных тем для исследователей. Различные аспекты этого вопроса, и особенно важность роли гражданского общества в развитии политической системы общества и укреплении демократического строя, обсуждались и оценивались в различных уровнях исследователями и экспертами политических наук. В современных условиях демократическая политическая система признается пространством, в котором обеспечивается свободное развитие и гарантируется реальное соблюдение прав и свобод человека и гражданина. Поэтому исследование вопросов формирования и развития гражданского общества как важного механизма процесса демократизации общества и укрепления демократических элементов приобрело большое научное и практическое значение.

Постсоветские страны после распада Советского Союза приняли построение демократической системы управления как модел политического развития и политической модернизации. В частности опыт развитых западных стран в построении гражданского общества зарекомендовал себя в качестве модели развития для новых независимых государств. Они встали на путь построения демократического и правового государства, сформировали его законодательные и институциональные основы. В новых политических условиях особенно возросло внимание к принципам формирования и развития гражданского общества. После обретения государственной независимости Республика Таджикистан также избрала путь построения демократического и правового государства. Уже на XVI Сессии Верховного Совета Республики Таджикистан путь демократического развития и форма светского государства были утверждены как основная цель политического развития страны. Поэтому с момента перехода к демократизации, начало которой связывают еще с

политикой перестройки, стало уделяться внимание построению основ гражданского общества и его деятельности. Этот процесс расширается и постепенно развивается, и путем решения различных вопросов укрепляется и совершенствуется общее пространство для активизации деятельности гражданского общества. Поэтому с первых лет обретения независимости формирование, развитие и активность гражданского общества является одним из актуальных вопросов политического развития и укрепления демократического строя в Республике Таджикистан.

В Республике Таджикистан постепенно укрепляются элементы и ценности демократического общества. Безусловно, роль гражданского общества в этом направлении значительна. Поэтому изучение различных аспектов формирования и развития гражданского общества в современных условиях развития демократической политической системы Таджикистана является важным и актуальным. В частности в общественных науках необходимой выступает проблема изучения различных аспектов становления, развития и дальнейшей деятельности институтов гражданского общества. Изучая различные аспекты формирования и развития гражданского общества в Таджикистане, мы можем определить роль и значение институтов гражданского общества в политической реалии государства. Поняв особенности формирования и развития гражданского общества в Таджикистане, становится возможным оценить его роль в политическом развитии страны.

В современных условиях развития Таджикистана гражданское общество признано действенным механизмом и важным элементом укрепления демократической системы и решения различных социальных проблем. В частности в политической практике страны особое внимание уделяется укреплению институтов гражданского общества и их активности в решении различных социальных проблем. Поэтому различные вопросы формирования и развития гражданского общества в современном Таджикистане являются важным вопросом в области общественных наук. Исследователи-политологи обращают большое внимание на тот аспект, что гражданское общество приобрело особый статус в политическом развитии Таджикистана и играет значительную роль в разрешении коренных проблем и общественных противоречий. Политологов особенно интересует тот факт, что гражданское общество играет важную роль в развитии и укреплении демократического строя и политической системы. Поэтому в современных условиях развития Таджикистана различные вопросы формирования, развития и деятельность гражданского общества считаются одной из важных тем политических исследований. Указанные аспекты вызвали необходимость исследования прежных и новых аспектов проблемы, которые не были проанализированы, и формирования выводов на необходимом уровне.

Исследование различных аспектов формирования и развития гражданского общества в Республике Таджикистан может привести к правильному пониманию вопроса. То есть, исследования в этой области не только способствуют освещению проблемы, но и помогают решать вопросы

политического и социального развития. Поэтому исследование процесса становления и развития гражданского общества в Республике Таджикистан, определение особенностей, выявление различных проблем и вопросов в пути его системного развития приобрели важное научное и практическое значение. Этим определяется важность предмета диссертационного исследования.

Степень изученности научной темы. Проблема становления и развития гражданского общества и его различных аспектов в современных условиях привлекает внимание исследователей. В частности, в последние десятилетия возросло внимание исследователей-политологов к различным аспектам основных проблем гражданского общества. Были обсуждены многие аспекты проблемы, проделан всесторонний анализ и сделаны выводы. В условиях Таджикистана, после обретения государственной независимости и построения демократического общества, возрос интерес к изучению различных аспектов гражданского общества. Исследователи попытались изучить различные аспекты этого вопроса. На сегодняшний день в этом направлении проделана значительная работа.

Вопросы, связанные с гражданским обществом, обсуждались мыслителями с древних времен. Большинство исследователей связывают происхождение понятия «гражданское общество» с термином Аристотеля «koinonia politike»[1]. Углубленное изучение понятия «гражданское общество» позволяет всесторонне рассмотреть его социальную и политическую сущность, задачи, особенности, нормы и институты. В целях выполнения задач исследования и повышения эффективности исследовательского процесса использованную литературу можно разделить на следующие группы:

- исследования мыслителей, стоящих у истоков формирования учения о гражданском обществе. Предпочтение отдается учению мыслителей, которые обсуждали понятие «гражданское общество», теорию и практику этого учения, его основные черты и объясняли их в зависимости от пространства и времени. В данном случае мы обратили внимание на работы выдающихся мыслителей в области общественного развития. Среди них произведения философов Античной эпохи (Платон, Аристотель, Цицерон)[2], Возрождения и Нового времени (Г. Гроций, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж. Ж. Руссо, С. Л. Монтескье, В. Гумбольдт, И. Кант, Ф. Гегель, Т. Пейн, А.

---

[1] Тресков, А.П. Гражданское общество: истоки, понятие и признаки [Текст] /А.П.Тресков // Известия Северо-Кавказского региона. Общественные науки. 2012, №1. С. 86-90; Кристалинский, Л.Б., Баранов, С.В. Эволюция политической теории гражданского общества: критический аспект [Текст] / Л.Б. Кристалинский, С.В. Баранов // Известия Иркутского государственного университета. Серия: Политология. Религиоведение. 2014. Т.8. – С. 65-72.

[2] Афлотун Ҷумхур [Матн] /Афлотун. - Душанбе, 2011; Аристотель. Политика [Текст] /Аристотель //Соч. в 4-х томах. – М., 1983. т. 4; Цицерон, М.Т. Диалоги. О государстве. О законах [Текст] / М.Т. Цицерон // О государстве, I, XXV. – М., 1966.

Смит, К. Маркс, А. Грамши, А. Токвиль, И. Шумпетер)[1]. Изучение идей этой группы исследователей важно для осмысления понятия «гражданское общество», типов и форм его первоначального формирования. Также, анализируя их работы, мы можем проследить тенденцию становления и развития гражданского общества на протяжении его исторического развития. Кроме того, рассмотрение учений названных мыслителей обнаруживает многообразие их позиций и интерпретаций.

Также в этом разделе представлены мнения и теории персидско-таджикских мыслителей по разрабатываемой теме. Персидско-таджикские мыслители выразили ценные социальные и политические взгляды о гражданском обществе и его институтах. Жемчужины мыслей Ману, Маздака Бомдода, Муканны, карматитов, «сарбадоров» и других восстаний и движений, имевших место в истории таджикского народа, содержат идеи свободы, равенства и обеспечения социальной справедливости. Важные элементы и ценности гражданского общества в учении персидско-таджикских мыслителей впервые упоминаются в трудах Аль-Фараби. Идеи построения свободного, счастливого и справедливого общества занимают видное место в его творчестве. Мыслитель упоминает, что «счастливый человек добродетельного города» не только творит добрые дела, но и обязан бороться со всеми препятствиями перед собой и обществом ради общего благополучия[2];

- работы исследователей, непосредственно изучавших различные аспекты гражданского общества. В частности в этих работах изучались теоретические аспекты и конкретные пространственно-временные особенности гражданского общества. Особое внимание уделено формированию и развитию гражданского общества, его элементам и свойствам, формированию и укреплению гражданского общества в новых условиях развития общества. В частности исследователи О.С. Андреева, В.Н. Дохин, Л. Джин, Э. Коэн, Э. Арато, И.И. Кальной, А.П. Кочетков, О.А. Гончарова, К.В. Космодмьянская, Т.Д. Матвеева, И.В. Мерсиянова,

---

[1] Гегель, Г.В.Ф. Политические произведения [Текст] / Г.В.Ф. Гегель. – М., 1978; Гоббс, Т. Левиафан. Соч.: в 2-х т. [Текст] / Т. Гоббс. – М.: Мысл, 1991. – 731 с.; Грамши, А. Избранные произведения [Текст] / А.Грамши. – М., 1980; Гроций, Г. О праве войны и мира. В 3-х тт. [Текст] / Г. Гроций. - Москва, 1994; Гумбольдт, В. фон. О пределах государственной деятельности [Текст] / В. Гумбольдт. - Челябинск: Социум, 2009; Кант, И. Вечный мир.// Соч. в 6 т.Т.6. [Текст] / И. Кант. – М., 1966; Локк, Дж. Сочинения. В трех томах. – Т.3. [Текст] / Дж. Локк. – М.: Мысль, 1988; Макиавелли, Н. Государь [Текст] / Н.Макиавелли. – М., 2015; Монтескье, Ш. О духе законов. [Текст] / Ш. Монтескье.- М., 2018; Руссо, Ж.Ж. Об общественном договоре или принципы политического права [Текст] / Ж.Ж. Руссо. – М.: ОГИЗ-СОЦЭКГИЗ, 1938; Пейн, Т. Избранные сочинения [Текст] / Т.Пейн. – М.: Издательство АН СССР, 1959. – С. 422; Токвиль, А. Демократия в Америке: Пер. с франц./ Предисл. Гарольда Дж. Ласки. – М.: Прогресс, 1992; Шумпетер, Й. Капитализм, социализм и демократия [Текст] / Й. Шумпетер. – М., 1995.

[2] Содиқов, А.У. Ақидаҳои иҷтимоӣ-сиёсии Абӯ Наср ал-Форобӣ [Матн] / А.У. Содиқов – Душанбе: ДМТ «Сино», 2009.

Р.А. Пул, С.А. Солдатов, В.П. Ступишина и др. проводили научно-практические исследования в этом направлении[1];

- работы, выполненные как исследования, касающиеся глобального гражданского общества. То есть, они рассматривают глобальные проблемы гражданского общества, изучают и анализируют универсальные аспекты проблемы. В частности, эту тему освещают работы исследователей А.Х. Абашидзе, К.С. Гаджиева, Д.А. Урсина, Р. Липшуца, Х. Анхайера, М. Кальдора, Дж. Ная, К. Кумара, Э. Кузнецовой, Л. Саламона, В.Г. Иванова, А.О.Наумова, А.В. Тиховодовой, А.Ю. Гащенко, С.В. Погорельской, Е.В. Стецько и других[2];

---

1 Ниг.: Андреева О.С. Неправительственные организации (определение понятия, сущность) [Текст] // Власть: общенациональный научно-политический журнал. – 2009. – №10; Гаджиев К.С. Гражданское общество и правовое государство [Текст] / К.С. Гаджиев// Мировая экономика и международные отношения. 1990.№9; Он же. Концепция гражданского общества: идейные истоки и основные вехи формирования [Текст] / К.С. Гаджиев // Вопросы философии. – 1991. - №3; Дохин В.Н. Личность, общество, государство: Проблемы развития гражданского общества [Текст] / В.Н. Дохин. – М., 1992; Коэн, Ч., Арато Э. Гражданское общество и политическая теория. Пер. с англ./ Общ. ред. И.И. Мюрберг [Текст] / Ч. Коэн, Э. Арато. – М.: Издательство «Весь Мир», 2003; Кальной, И. И. и др. Гражданское общество: истоки и современность / Науч. ред. проф. И. И. Кальной, доц. И. Н. Лопушанский. [Теск] / И.И. Кальной. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006; Кочетков, А.П. Гражданское общество в фокусе политической науки (историографический обзор) [Текст] / А. П. Кочетков // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки, 2014. № 1. С. 29–51; Гончарова, О.А. Взаимодействие политических партий с институтами гражданского общества //Вестник МГУ имени М.А. Шолохова. История и политология. 2011. №1; Космодемьянская, К.В. Власть или СМИ: взаимодействие или противостояние? [Текст] / К.В.Космодемьянская // Теория или практика общественного развития. – 2014. №4. – С. 176-179; Матвеева Т.Д. Неправительственные организации в механизме защиты прав человека [Текст] / Т.Д. Матвеева. – М, 1997; Мерсиянова И.В., Якобсон Л.И. Общественная активность населения и восприятие гражданами условий развития гражданского общества. – Вып. 1. [Текст] / И.В. Мерсиянова. – М., 2007; Пул Р.А. Человек и гражданское общество в истории социальной мысли [Текст] / Р.А. Пул // СОЦИС., 1991. №9; Солдатов С.А. Общественные организации в Российской Федерации (политико-правовое и институционное исследование) [Текст] / С.А.Солдатов. – М., 1994. С. 34; Ступишина В.П. Гражданское общество и демократическое государство [Текст] / В.П. Ступишина// Общественные науки, 1990. №1.

2 Абашидзе А.Х., Урсин Д.А. Неправительственные организации: международно-правовые аспекты [Текст] / А.Х. Абашидзе, Д.А. Урсин. – М, 2002; Иванов, В.Г. Глобальное гражданское общество: становление нового актора мировой политики. [Текст] / В.Г. Иванов / Вестник РУДН, серия Политология. 2010. № 4; Тиховодова, А.В. Функции институтов глобального гражданского общества [Текст] / А.В.Тиховодова // Вестник Вятского государственного университета. Философские науки, 2019. № 2 (132), Lipschutz, R. Op. cit; Turner, S. Global Civil Society, Anarchy and Governance: Assessing an Emerging Paradigm [Text] // Journal of Peace Research. 1998. Vol. 35. No 1; Гашенко, А.Ю. Глобальное гражданское общество как идеологический феномен [Текст] / А. Ю. Гашенко // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки, 2014. № 1; Anheir, H., Glasius, M., Kaldor, M. Global Civil Society. [Text] – Oxford, 2001. - P. 17: Kumar, K. Global civil society. // European journal of sociology. – Cambridge, 2007. – Vol. 48, No 3. – P. 413–434; Salamon, L. The Rise of the Nonprofit Sector [Text] / L. Salamon // Foreign Affairs. 1994. Vol. 73. No 5. P. 109-122; Кузнецова Е. Эволюция консультативного статуса

- работы исследователей, так или иначе затрагивавших тему гражданского общества. Хотя непосредственно гражданское общество они не изучали, но уделяли внимание различным аспектам его теории и практики. В частности в работах исследователей К. Шмидта, Ю. Хабермаса, Т. Парсонса, К. Ноша[1] и других обсуждались конкретные вопросы, косающиеся гражданского общества;

- работы, связанные со становлением, развитием и деятельности гражданского общества в Республике Таджикистан. В Таджикистане исследователи, эксперты и политики уделяют особое внимание формированию и развитию гражданского общества. В частности в выступлениях, посланиях и трудах Основоположника мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона поднимался вопрос о становлении и развитии гражданского общества и обсуждались различные аспекты его развития[2].

Значительная работа проделана отечественными исследователями по изучению проблем гражданского общества. Вопросы формирования гражданского общества в Таджикистане, его политико-правовые основы, деятельность отдельных элементов гражданского общества и другие проблемы обсуждались исследователями К.Ф. Бабаевым, Г.Н. Закировым, А. Имамовым, Ш. Каримовым, П. Муллоджановым, Ш. Шоисматуллоевым, М.А. Акмаловой, Ш. Солиевым[3] и другими. Также

международных неправительственных организаций при экономическом и социальном Совете ООН [Текст] / Е. Кузнецова. – М, 2004; Методологические проблемы разработки теории общественных организаций [Текст] // «Вопросы теории общественных организаций. – М., 1977; Наумов А. О. Международные неправительственные организации в современной мирополитической системе [Текст] /А.О. Наумов. – М.: "Красанд", 2009; Погорельская С. В. Неправительственные организации и политические фонды во внешней политике Федеративной Республики Германии [Текст] / С.В. Погорельская. – М.: "Наука", 2007; Стецько, Е.В. Американские неправительственные организации: их виды, роль и оценка влияния на формирование гражданского общества [Текст] / Е.В.Стецько / Общество. Среда. Развитие. 2015. №1. - С. 49-54.

[1] Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inguiry of Bourgeois Society. [Text] / J. Habermas, Cambridge, 1989, P. 27-73.; Parsons T. The System of Modern Societies. [Text] T. Parsons. - Englewood Cliffs. N.Y.: Prentice-Hall, 1971. P.100-115; Нош, К. Ҷомеашиносии сиёсии муосир: ҷаҳонӣ шудан, сиёсат, қудрат / тарҷумаи Муҳаммадтақӣ Дилафрӯз [Матн] / К. Нош. – Теҳрон, Кабир, 1393 ҳ.ш.

2 Рахмонов, Э. Таджики в зеркале истории [Текст] / Э. Рахмонов. – Душанбе, 1999. – 131 с.; Он же. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмонов. – Душанбе, 2002–2016. Т. 1,5,6,11,12; Он же. О религии [Текст] / Э. Рахмонов. – Душанбе, 2006; Он же. Муҳити зиндагӣ ва оламиандешаҳои Имоми Аъзам: асари илмӣ [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2009. – 368 с.; Он же. Мавлоно ва тамаддуни инсонӣ [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2012. – 132 с.; Он же. О времени и о себе [Текст] / Э. Рахмон. – Душанбе, 2015. – 232 с.; Он же. Уфуқҳои Истиқлол [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2018. – 305 с.

3 Бобоев, К.Ф. Актуальные проблемы формирования гражданского общества в Таджикистане. Часть 1. Историко-методологические особенности и предпосылки зарождения гражданского общества в Таджикистане [Текст] / К.Ф. Бобоев. – Душанбе: Ирфон, 2010; Зокиров Г.Н. Ҷомеаи шаҳрвандӣ. [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе: «Андеша», 2001; Имомов, А.И. НПО и их роль в демократизации в Таджикистане [Матн]

проводились конференции и семинары различного уровня[1] по изучению вопросов гражданского общества.

Диссертационные работы Ш.Т. Каримова, У. Исоева, А. Рахмонова, Х. Шарипова и другие посвященны теме гражданского общества и его различным проблемам[2].

Процесс становления гражданского общества и его теоретическое обоснование приобрел большое значение в работах К.С. Гаджиева. Он описал развитие правового государства как основу формирования гражданского общества, обозначил основные источники и ресурсы его формирования и развития в условиях современных государств.

В.П. Ступишиной удалось связать процесс становления и развития гражданского общества с другими вопросами функционирования демократического государства.

В процессе исследования проблем гражданского общества работы Ш. Т. Каримова занимают особое место. Многие его работы посвящены этой проблеме, он проанализировал различные аспекты гражданского общества,

---

А.И. Имомов. –Душанбе, 1996; Он же. Формирование гражданского общества в Таджикистане: проблемы и суждения [электронный ресурс] / Дата обращения 25.10.2017; Каримов, Ш. Деятельность НПО по формированию гражданского общества в Таджикистане [Текст] / Ш.Т. Каримов. – Душанбе, 2001; Он же. Роль НПО в формировании гражданского общества в Таджикистане. Историко-политологическое исследование. 4-е издание, исправленное и дополненное [Текст] / Ш.Т. Каримов.– Душанбе, 2008; Он же. Созмонҳои ғайриҳукуматӣ ҳамчун ниҳоди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон. [Матн] / Ш.Т. Каримов. – Душанбе, 2010; Он же. Формирование гражданского общества в Таджикистане [Текст] / Ш.Т. Каримов. – Душанбе, 2019; Муллоджанов П. Гражданское общество и миростроение [Текст] / П.Муллоджанов // Ресурсы примирения. Accord. Выпуск 10, Лондон – Москва, 2001; Раҳнамо, А. Мавқеи ҳизбӣ ва мавқеи миллӣ [Матн] / А. Раҳнамо. – Душанбе: «Бухоро», 2012; Шоисматуллоев, Ш. Состояние и проблемы формирования гражданского общества в Таджикистане [Текст] / Ш. Шоисматуллоев // Нақши институтҳои сиёсӣ дар ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ. – Душанбе, 2018; Солиев, Ш.Х. Нақши ҷомеаи шаҳрвандӣ дар сиёсати зиддикоррупсионии Тоҷикистон: ҳолат ва дурнамо [Матн] / Ш.Х. Солиев // Ахбори ДДҲБСТ, силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ.(72), 2017.№3. (72). – Хуҷанд. – С. 130-140.

[1] Интеллектуальный потенциал гражданского общества [Текст] //Материалы республиканской научно-практической конференции. – Душанбе, 2005; Нақши институтҳои сиёсӣ дар ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ [Матн] // Маводҳои конференсияи илмию назариявӣ ва амалии ҷумҳуриявӣ.– Душанбе, 2018; Плюрализми сиёсӣ: моҳият ва хосиятҳои асосӣ. [Матн] // Маводҳои «мизи мудаввар»-и маҳфили инфиродии «Шабафрӯз». – Душанбе, 2013. – 64 с; Гражданское общество в Таджикистане: проблемы и перспективы формирования [Матн]. //Семинари назариявӣ ва амалӣ. – Душанбе, 2001.

[2] Каримов, Ш. Роль неправительственных организаций в формировании гражданского общества в Таджикистане: политологический анализ. [Текст] / Ш. Каримов. Дисс. ... докт. полит. наук. – Душанбе, 2015. – 292 с.; Исаев, У.У. Неправительственные организации и политические изменения в Республике Таджикистан [Текст] / У.У. Исаев. Дисс. ....канд. полит. наук. - Душанбе, 2014; Раҳмонов, А. К. Особености становления гражданского общества в Таджикистане [Текст] / А. Рахмонов. Дисс. … канд. полит. наук. – Душанбе, 2007. – 149 с.; Шарипов, Х.Б. Социально-политические факторы формирования и развития гражданского общества в Таджикистане [Текст] / Х.Шарипов. Дисс. … канд. полит. наук. – Душанбе 2002.

дал ответы на многие вопросы, связанные с гражданским обществом, как теоретически, так и практически.

В процессе исследования проблем гражданского общества также занимают особое место работы Г.Н. Закирова. В работе «Гражданское общество» он исследовал теоретико-методологические основы данного вопроса, показал специфические черты гражданского общества и обозначил существующие проблемы в развитии этого явления в таджикском обществе. В учебно-словарных трудах Г.Н. Закирова глубоко исследованы проблемы гражданского общества.

Независимо от развития общественных отношений и от специфики взаимоотношений политического общества и гражданского общества, возникают новые вопросы, требующие специального изучения и выявления результатов. Данная ситуация требует от исследователей своевременно рассматривать появлявших проблем и реагировать на общественные вызовы. Поэтому различные аспекты формирования, развития и деятельности гражданского общества в условиях Таджикистана требуют дальнейшего изучения. В частности такие вопросы как особенности формирования и развития гражданского общества, его роль в укреплении политической системы, состояние и перспективы развития институтов гражданского общества, активность и эффективность его различных элементов требуют дальнейшего исследования. До настоящего времени экономические, социальные и политические основы формирования и развития гражданского общества в Таджикистане не исследованы на должном уровне. Вышеперечисленные ситуации определяют необходимость выбора темы диссертационного исследования.

Связь исследования с программами или научными темами. Диссертационное исследование выполнено согласно научно-исследовательской темы кафедры политологии Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики «Особенности развития гражданского общества в Таджикистане», установленному на 2021-2025 гг.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Целью исследования является изучение и анализ особенностей формирования, развития и деятельности гражданского общества в Республике Таджикистан, выявление препятствий и проблем в этих процессах и разработка предложений для благоприятного сотрудничества составляющих институтов государственного устройства и гражданского общества.

Для достижения цели исследования были поставлены и решены следующие **задачи:**

- политический анализ теоретико-методологических проблем гражданского общества, выявление его основных проблем в современной политической теории;

- изучение общих и особенных черт становления и развития гражданского общества в современном мире, определение способа их трактовки;

- анализ основных особенностей развития гражданского общества в Таджикистане;
- исследование и выявление уровень активности институтов гражданского общества и их эффективности;
- определение случаев влияния институтов гражданского общества в Республике Таджикистан и их воздействие на развитие политической системы;
- выявление противоречий и препятствий в развитии структурно-функциональных элементов гражданского общества в Республике Таджикистан, поиск путей и средств их разрешения;
- изучение основных тенденций и перспективы развития гражданского общества в Таджикистане.

Объектом исследования являются особенности формирования, развития и деятельности гражданского общества в Республике Таджикистан.

Предметом исследования являются теоретические и практические вопросы формирования и развития гражданского общества, особенности его деятельности, проблемы и перспективы развития его институтов в условиях Таджикистана.

Гипотеза исследования. Как социальный институт современного общества, гражданское общество является основным элементом укрепления и совершенствования политической власти, предотвращения ее негативных и радикальных проявлений, важным и действенным инструментом решения различных проблем общества. В Республике Таджикистан гражданское общество формируется как механизм и важный элемент укрепления демократического строя и решения различных социальных проблем. Его позиция и роль важны в реализации принятых направлений большой и отраслевой политики, в решении проблем и устранении различных социальных проблем.

Теоретическую основу исследования составляют фундаментальные политологические работы, нормативно-правовые акты, специальные политические исследования, касающиеся становления и развития гражданского общества. В процессе исследования автор опирался на классические работы, исследующие различные вопросы гражданского общества, их сходство и отличия, работы исследователей разных континентов и времен, в том числе работы исследователей современности, отражающие процесс развития и укрепления гражданского общества, а в рамках логического анализа и научно-теоретических выводов предлагается новый подход к методологии и решению проблем развития.

Методологические основы исследования. Объект, предмет и цель исследования потребовали использования методологии политического анализа, применения системного и исторического методов. С помощью политического анализа выявлены особенности формирования и развития гражданского общества в Республике Таджикистан, показана его роль в процессе демократизации общественной жизни, выявлены препятствия,

парадоксы, противоречия и основные факторы развития гражданского общества.

Институциональный подход дополняет анализ структурной системы гражданского общества как участника системы общественных отношений. Он дает возможность раскрыть роль институтов гражданского общества в укреплении демократической политической системы, в разрешении различных общественных препятствий и проблем.

Для раскрытия темы исследования используется системный подход как один из важных методов анализа взаимодействия гражданского общества и государства. Согласно системному подходу проанализированы реалии взаимодействия государства и гражданского общества, выявлен характер их взаимовлияния.

Исторический подход к анализу процесса становления и развития гражданского общества позволил определить особенности его развития в Республике Таджикистан, произвести анализ и сделать выводы.

Научная новизна исследования. Научная новизна исследования исходит из его целей и задач, которые включают следующие аспекты:

- глубоко проанализированы теоретико-методологические проблемы гражданского общества, его основные исследовательские проблемы в современной политической теории;
- проанализированы общие и особенные характеристики становления и развития гражданского общества в современном мире и определены подходы к изучению данной проблемы;
- проанализированы основные особенности развития гражданского общества в Таджикистане и разработаны соответствующие выводы;
- подробно изучен уровень активности институтов гражданского общества и их эффективность, сделаны необходимые выводы;
- определены случаи влияния институтов гражданского общества в Республике Таджикистан и их воздействие на развитие политической системы;
- определены противоречия и препятствия в развитии структурно-функциональных элементов гражданского общества в Республике Таджикистан, предложен поиск путей и средств их разрешения;
- глубоко проанализированы основные тенденции и перспективы развития гражданского общества в Таджикистане.

Положения, выносимые на защиту:

- учение о гражданском обществе является обширным и всесторонним, в нем существуют разные взгляды. Со времени появления и до сегодняшнего дня гражданское общество превратилось из относительно идеального общества в социальную реальность. С древних времен отдельные элементы учения о гражданском обществе нашли отражение в трудах западных и восточных мыслителей. В современных условиях существует разное понимание гражданского общества: одни понимают его как идеальное и открытое общество, другие - как совокупность социальных институтов, третьи как механизм разрешения проблем. Гражданское общество считается важным элементом демократической системы,

средством развития самоуправления и хорошего управления (good governance). Гражданское общество – это не утопия или воображаемая цель, а реальный механизм укрепления демократического строя, решения различных социальных проблем, защиты прав и свобод человека, обеспечения безопасности и мира в обществе, повышения социального прогресса;

- в качестве предпосылок формирования и развития гражданского общества в современных условиях выступают различные факторы. Основа формирования и развития гражданского общества связана с изменениями и событиями Нового времени в Европе. В Новое время в политической жизни Европы появились ценности, которые внесли важный вклад в формирование статуса человека и его инициатив. Повышение статуса человека и гуманизм этого времени, освобождение человека от вездесущего влияния церковного управления, развитие рационализма, секуляризма и индивидуализма привели к усилению элементов и ценностей гражданского общества в западных обществах. Процессы модернизации и демократизации, а также появление различных общественных движений играют фундаментальную роль в формировании и развитии гражданского общества. Важными чертами гражданского общества являются самоуправление и саморазвитие, многообразие составляющих его элементов. К сожалению, развитие гражданского общества не всегда осуществляется безпрепятственно и в современных условиях состоит не только из положительных тенденций;

- на формирование и развитие гражданского общества в Таджикистане оказали влияние временные факторы и состояние политического развития. Во все времена у персидско-таджикского народа были активны традиционные институты гражданского общества, и сегодня мы наблюдаем активизацию традиционных элементов в его структуре. Гражданское общество в нынешнем Таджикистане формируется и развивается под влиянием западной модели. С момента формирования гражданское общество оказало значительное влияние на политическую систему Таджикистана, имеющую как положительные, так и отрицательные характеристики;

- гражданское общество представляет собой совокупность общественных и неправительственных организаций, в которую входят самые разные институты. В частности, значима роль современных институтов, в том числе различных неправительственных организаций, в структуре современного гражданского общества. Важной особенностью формирования и развития гражданского общества в Таджикистане является его структурное и институциональное разнообразие. Формирование и развитие институциональной основы гражданского общества в Таджикистане происходит под воздействием эндогенных и экзогенных факторов. В период независимости наблюдается тенденция развития различных институтов гражданского общества и их активной деятельности в решении различных социальных и политических вопросов;

- в современном Таджикистане постепенно развивается гражданское общество. Созданы необходимые политико-правовые основы для его развития. Институты гражданского общества функционируют в различных сферах жизни и имеют значительные результаты. В формировании и развитии гражданского общества наблюдается значительные достижения. Однако независимо от этого существуют различные факторы, влияющие на повышению роли институтов гражданского общества и их эффективную деятельность. В частности, на развитие и укрепление гражданского общества в Таджикистане значительно влияние различных экономических, социальных, культурных и политических факторов, а также отсутствие достаточного опыта демократического развития.

Теоретическая и практическая значимость исследования. В ходе диссертационного исследования автор в значительной степени опирался на учения и выводы политологов, известных исследователей данной области знаний, которые затрагивали различные проблемы связанные с исследованием, и обосновал важность исследования институтов гражданского общества, их активности и эффективности. В качестве методологических оснований исследовательского процесса использован системно-исторический, аналитический и синергетический подход, определена его теоретико-методологическая значимость для современного общества. Такой способ и уровень отношения создают новые и положительные возможности и условия в процессе изучения проблемы.

В ходе диссертационного исследования подверглись научному анализу явления и качественные изменения за годы независимости страны, результаты которого могут быть широко использованы в дальнейших исследованиях. Они имеют большое значение в процессе анализа, выявление результатов и изучению особенностей формирования гражданского общества в Таджикистане, решении проблем, препятствующих развитию гражданского общества и укреплению демократических ценностей. Важность диссертационного исследования проявляется еще и в том, что теоретически предоставлены состояние и основные моменты формирования гражданского общества в Республике Таджикистан.

Основные положения, выводы и практические рекомендации исследования могут быть использованы в работе отдельных органов государственной власти и институтов гражданского общества, в процессе подготовки концепций и стратегий дальнейшего развития и целевых программ развития процессов демократизации и развития гражданского общества в стране. Результаты исследования также могут быть использованы при изучении различных областей политологии и других направлений социальных наук в учреждениях высшего профессионального образования.

Степень достоверности результатов. Достоверность результатов исследования подтверждается точностью и правильностью данных, достаточностью количества материала, тщательностью обработки результатов исследования и объемом публикаций, проведением

достоверного диссертационного исследования. Выводы и рекомендации основаны на научном анализе приведенных ранее теоретических и практических исследований.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертация на тему «Гражданское общество: его становление и развитие в Республике Таджикистан» на соискание ученой степени кандидата политических наук соответствует Паспорту специальности ВАК при Президенте РТ по специальности 23.00.02 - Институты, процессы и политические технологии.

Личный вклад соискателя ученой степени. Разработка, обработка и всесторонний анализ материалов диссертационного исследования является результатом многолетней научной деятельности автора. Автор принимал непосредственное участие во всех этапах исследования и самостоятельно обобщал его результаты.

Апробация и применение результатов диссертации. Диссертация была обсуждена на заседании кафедры политологии Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики, оценена как оригинальная научная работа и рекомендована к защите на заседании Диссертационного совета 6D. КОА-001.

Основные результаты исследования докладывались на различных университетских, республиканских и международных научно-практических конференциях и семинарах, в том числе: на Международной научно-практической конференции «Местное самоуправление в Таджикистане» (Душанбе, 2014), Международной научно-практической конференции «Сотрудничество органов государственной власти и гражданского общества в Таджикистане» (Душанбе, 2015) и др.

Публикации по теме диссертации. По теме диссертации опубликованы 6 научных статей в рецензируемых научных журналах из Перечня изданий Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Работа состоит из списка аббревиатур, введения, общего описания исследования, двух глав, пяти параграфов, заключения и списка использованной литературы. Общий объем диссертации составляет 209 страниц компьютерного набора.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении обосновывается актуальность темы исследования, определяется степень разработанности проблемы, показана связь исследования с научными программами (проектами) и тематикой. В общем описании исследования сформулированы его цель и задачи, определены объект и предмет, изложена гипотеза, описаны теоретические и методологические основы исследования, представлена научная новизна и основные положения, выносимые на защиту. Также доказывается теоретическая и практическая значимость исследования, раскрыта степень достоверности результатов, соответствие диссертации шифру научной специальности, представлен личный вклад соискателя, показаны апробация

и применение результатов диссертации, перечислены публикации по теме диссертации, даны её структура и объем.

Первая глава диссертации – «**Политические учения о становлении и развитии гражданского общества**» – состоит из двух параграфов, в которых с концептуальной точки зрения рассмотрены научно-теоретические и методологические вопросы исследования гражданского общества.

В первом параграфе первой главы - «**Теоретико-методологические основы изучения проблем гражданского общества**» - подчеркивается, что формирование и развитие современной модели гражданского общества является результатом постепенных исторических изменений. Представления о гражданском обществе и его отдельных элементах существовали во все периоды истории человечества. Стремление людей построить счастливое и благополучное общество свидетельствует о наличии элементов гражданского общества в каждый период исторического развития. Во всех случаях политический режим государственного устройства способствовал или препятствовал формированию элементов и ценностей, которые признаются сегодня неотъемлемой частью гражданского общества.

Представления о гражданском обществе формировались с древних времен, со времен Платона и до наших дней исследователи пытались выяснить сущность гражданского общества. Значительный вклад в становлении и развитии учения о гражданском обществе внесли представители теории естественного права и общественного договора. В целом учение о гражданском обществе больше всего развивалось в Новое время.

Отмечается, что гражданское общество представляет собой определенную ступень развития общества, которое понимается как цивилизованное состояние и противопоставляется естественному состоянию. Под гражданским обществом понимается совокупность отношений в социальной, экономической, культурной и политической сферах, которые формируются в демократическом обществе без вмешательства государства и вне его юрисдикции.

Гражданское общество лучше всего формируется в условиях демократического и правового государства, поскольку именно демократическая политическая система обеспечивает благоприятные условия для развития местного самоуправления, активного участия граждан, для свободной деятельности политических партий и общественных организаций. В недемократической системе нет возможности формирования гражданского общества и его гармоничного развития, так как ограничиваются или запрещаются права и свободы граждан, гражданская инициатива, самоуправление и негосударственные отношения.

Развитие рыночных отношений на определенном этапе развития создает благоприятную основу для формирования гражданского общества. Под гражданским обществом понимается объединение экономически свободных и независимых граждан, обладающих равными правами и владеющих частной собственностью, что создает благоприятную основу для обеспечения достойных условий жизни. В этом контексте исследователи

констатируют, что гражданское общество формируется свободными и независимыми личностями, и в результате обладания необходимой собственностью оно обретает независимость как от государства, так и от других людей. Отсутствие таких признаков означает отсутствие гражданского общества.

Структура гражданского общества сложна и состоит из экономических, семейных, этнических, религиозных и других отношений. Гражданское общество – это прежде всего самоуправляемое общество, и его основная сила заключается в различных институтах и организациях граждан, в том числе в общественных объединениях, политических партиях, общественных движениях, группах давления, частных учреждениях, акционерных обществах, кооперативных и арендаторских ассоциациях, семьях, учреждениях образования и культуры, творческих объединениях, научных ассоциациях, органах самоуправления по месту жительства, благотворительных фондах, массовых общественных движениях, негосударственных средствах массовой информации. Основной задачей институтов гражданского общества является реализация интересов и повседневных потребностей людей посредством убеждения, правовых, нравственных правил, традиций, обычаев, искусства и т.д.

Таким образом, при рассмотрении различных доктрин гражданского общества, были выявлены различные подходы на него. Идеальный подход на гражданское общество, рассматривающий его как систему, в которой человек достиг высокого уровня зрелости. Высокая политическая культура, благополучные социально-экономические условия, развитая демократия, высокая нравственность и духовность граждан, функционирующие государственные и общественные институты рассматриваются как важная основа формирования и развития гражданского общества. Институциональный подход на гражданское общество рассматривает его как совокупность институтов, обладающих социальными свойствами. Инструментальный подход на гражданское общество оценивает его как механизм, посредством которого решаются различные социальные вопросы.

Во втором параграфе первой главы - «**Общие черты и особенности формирования гражданского общества в современном периоде**» - подчеркивается, что учение о гражданском обществе с момента его возникновения претерпело значительные изменения. В этом контексте менялась социальная реальность, формировалось и развивалось гражданское общество как важный механизм укрепления демократической системы и решения различных проблем. Согласно современной общественной практике, учение о гражданском обществе становится совершенным, что требует всестороннего исследования и анализа. Повышение внимания к гражданскому обществу зависело, прежде всего, от опыта его развития в западных демократических странах. Опыт либеральных стран Запада наглядно показал, что институты гражданского общества способны укреплять демократическую систему и решать различные социальные проблемы, защищать интересы граждан и

различных социальных общностей, обсуждать насущные проблемы общества, влиять на принятие необходимых политических решений на уровне государств, играть важную роль в вынесении на общественное обсуждение различных проблем и раскрытии других сторон общественно-политической жизни.

Различные политические, правовые, духовные, социальные и экономические предпосылки способствовали формированию и развитию современного гражданского общества. На общие и специфические характеристики формирования и развития гражданского общества во всех случаях влияли временные и постранственные фаторы. В частности эффективна роль модернизации и демократизации в формировании и развитии гражданского общества. Понимание и оценка различных аспектов процессов модернизации и демократизации в современных условиях может быть крайне важным для осознания особенностей формирования и развития гражданского общества.

Значима роль различных общественных движений в укреплении гражданского общества в современную эпоху. В частности важную роль в повышении статуса гражданского общества в западных обществах сыграли общественные движения в защиту прав человека, окружающей среды, молодежные движения, движения за гражданские права чернокожых, движений сопротивления войнам и политическому насилию, феминистские движения и т.д.

Важной чертой современного гражданского общества является его самоуправление, саморазвитие и плюрализм. Современное гражданское общество состоит из различных ценностей, позиций и институтов. В структуре гражданского общества мы можем выявить разнообразие во всех отношениях. Структурй гражданского общества могут иметь различные интересы и цели, но они не всегда могут быть конструктивными.

Формирование и развитие гражданского общества в различных странах мира является общественной необходимостью, направленной на установление комплексного решения проблем и совершенствование государственного управления. В частности это вопросы защиты прав и свобод человека, расширение прав и возможностей различных слоев населения, рост информированности населения в различных сферах, совершенствование управления различными сферами общественной жизни, защита объектов, важных для здоровья окружающей среды и решения экологических кризисов, а также другие важные проблемы, которые являются основой формирования и развития современных институтов гражданского общества.

Отмечено, что важной особенностью формирования и развития гражданского общества в современных условиях является его комплексность. В современных условиях трудно найти отрасль, в котором институты гражданского общества не проявляли бы активности. В частности очень заметна активизация различных институтов гражданского общества в решении насущных общественных проблем, и особенно в сфере политических отношений и в системе политического управления.

Процесс глобализации, на который развитые страны Запада оказывают существенное воздействие, имеют значительное влияние на формирование и развитие гражданского общества. Становление и развитие гражданского общества в наше время связано с социальными, экономическими и политическими изменениями, произошедшими под влиянием глобализации. Процесс глобализации также заложил основу для формирования и развития глобального гражданского общества. Стремительное развитие мобильности людей на глобальном уровне, возможности современных информационных технологий, международное законодательство, оказание финансовой поддержки международными донорами, появление инициатив мирового уровня и другие факторы привели к формированию глобального гражданского общества.

В современных условиях виртуальное пространство стало важной основой для активизации гражданского общества, объединения людей и реализации общественных инициатив. Коммуникационные технологии стали важной основой формирования виртуального гражданского общества.

Становление и развитие гражданского общества в современных условиях складывается не только из положительных тенденций. Возможности, предоставленные для создания различных гражданских организаций, привели к возникновению различных видов политических противоречий на глобальном уровне. На фоне снижение процессов и закономерностей развития гражданского общества, возникновение и деятельность радикальных общественных движений и организаций глобальной этики в негативном смысле в странах Запада привели к обесцениванию западной модели гражданского общества в глазах различных обществ и стран.

Таким образом, процесс политической модернизации и демократизации в различных странах мира, всестороннее развитие человеческого общества, современной техники и технологий, глобальных процессов привели к формированию и укреплению институтов гражданского общества в современном мире и приобрели различные характеристики. Перечисленные условия способствовали возникновению современных конструкций гражданского общества. В целом в становлении и развитии современного гражданского общества процессы модернизации и демократизации, создание благоприятной правовой базы, появление различных общественных организаций, принятие опыта западных стран как модели развития, внедрение различных проектов международных организаций, наличие основ в политической культуре общества, развитие коммуникационных технологий, необходимость решения различных общественных проблем, усиление активности и инициативности граждан и другие факторы играют важную роль.

Вторая глава диссертационного исследования - «**Гражданское общество: его статус и роль в совершенствовании политической системы Республики Таджикистан**» - состоит из трех параграфов, в которых рассматриваются формирование и развитие гражданского общества

страны, его влияние на политическую систему, в том числе особенности деятельности институтов гражданского общества, исследованы и обсуждены проблемы и перспективы развития гражданского общества в Таджикистане.

В первом параграфе второй главы – «**Особенности формирования гражданского общества в Республике Таджикистан и его влияние на политическую систему страны**» – подчеркивается, что в современную эпоху, когда большинство постсоветских государств, в том числе Республика Таджикистан, приступила к построению демократической политической системы, формирование и развитие гражданского общества является одним из актуальных вопросов. На постсоветском пространстве одним из важных критериев оценки демократического развития считаются различные вопросы формирования и развития гражданского общества, особенности деятельности его институтов, уровень влияния гражданского общества на общественную жизнь.

Отмечается, что формирование и развитие гражданского общества в Таджикистане происходило под влиянием современных факторов и состояния политического развития. В историческом прошлом наш народ жил в основном в централизованных системах, где гражданская инициатива была ограничена. В советское время эндогенные факторы, то есть национальные и местные факторы, составляющие основу формирования гражданского общества, были ограничены. Только в период перестройки и развала политической системы Советского Союза была создана важная основа для построения гражданского общества в Республике Таджикистан.

Следует отметить, что, хотя современная конструкция гражданского общества в Таджикистане сформировалась в новейший период, однако в процессе исторического развития таджикского народа традиционные институты гражданского общества: как мечети, советы старейшин, джураги, пири и муриди, гаштак, авлод, социальные группы дервишей и джавонмардов играли заметную роль в воспитании, разрешении семейных конфликтов, рассмотрении социально-экономических и духовных проблем, а также при решении общественных вопросов.

Стоит отметить, что формирование современных элементов гражданского общества в Таджикистане соответствует новой времени. Особенно в период перестройки появилась благоприятная возможность для создания различных общественных объединений. Но непонимание в какой-то степени роли и функций общественных объединений их лидерами стало одной из главных причин политического хаоса в Таджикистане. Общественные организации в переходный период в постсоветских странах, и особенно в Таджикистане, стали главным движущим и совершенствующим элементом этого процесса, но не осознавали, что общество не готово к радикальным изменениям. Поэтому опыт нашей страны в этот период показывает, что активность гражданского общества и общественных организаций не всегда дает желаемые результаты.

С первых дней создания современных институтов гражданского общества, в частности различных общественных объединений, их влияние

на политическую систему Таджикистана было значительным. На первых порах деятельность общественных объединений и новосозданных политических партий оказала негативное влияние на политическую систему Таджикистана, что привело к политическому кризису в стране, поскольку институты гражданского общества в это время стали инструментами политической борьбы. Постепенно роль гражданского общества в развитии политической системы Таджикистана приобрела положительную динамику.

В современных условиях создана политико-правовая база для формирования и развития институтов гражданского общества в Таджикистане. Конституция Таджикистана как высший политический документ и законодательная система Таджикистана способствуют формированию гражданского общества и развитию его различных институтов.

Важным аспектом в становлении и развитии гражданского общества в Таджикистане являются меры по созданию единого пространства для сотрудничества между государственными и правительственными институтами и элементами гражданского общества. Значительные усилия были также предприняты для создания благоприятной среды для сотрудничества институтами гражданского общества с государственными органами. Ярким примером тому является создание и деятельность Общественного Совета Республики Таджикистан, объединяющего большинство общественных объединений, политических сил и политических партий Таджикистана.

Отмечается, что после восстановления мира и стабильности в Таджикистане наблюдается тенденция к поддержке институтов гражданского общества, и особенно различных общественных организаций в укреплении политической системы, и особенно ее демократических элементов. Организации гражданского общества играют важную роль в обеспечении прозрачности и подотчетности политической системы страны.

Становление и развитие гражданского общества в Таджикистане привело к совершенствованию и более полной институционализации его общественной жизни, что немаловажно для политической системы. Это привело к усилению институционализации общественной жизни и создало важную базу для решения проблем в различных сферах общественной жизни.

В сегодняшних условиях в политической среде страны активно действуют 7 политических партий, которые способствуют обеспечению политического плюрализма. От характера деятельности политических партий зависит конкурентоспособность и эффективность политической системы страны сегодня и в будущем. Только с активизацией деятельности политических партий наша политическая система может стать конкурентоспособной и эффективной.

Таким образом, дальнейшее развитие Таджикистана и укрепление его политической системы зависят от уровня активности широких слоев населения в создании и развитии гражданского общества, от привлечения различных общественных структур к решению актуальных проблем страны.

Во втором пораграфе второй главы – «**Виды и формы институтов гражданского общества и специфика их деятельности в Республике Таджикистан**» – рассмотрены основные вопросы, связанные с деятельностью и форм институтов гражданского общества в политической практике страны.

Отмечается, что одним из важных средств изучения и исследования гражданского общества является рассмотрение его различных общественных институтов. Гражданское общество включает различные общественные институты, созданные по инициативе граждан. В современных условиях институты гражданского общества в различных странах мира, особенно в демократических системах, имеют тенденцию к укреплению и оказывают существенное влияние на жизнь обществ.

Важной особенностью формирования и развития гражданского общества в Таджикистане является разнообразие его институциональной и организационной структуры. В современных условиях в стране существуют и действуют различные институты гражданского общества. Институты гражданского общества в Таджикистане можно разделить на две основные группы: традиционные и современные институты гражданского общества.

Важным аспектом традиционных институтов гражданского общества в стране является их прочность, которая существовала в любой ситуации и под влиянием любого политического строя. Их существование и деятельность зависят от национальных и эндогенных факторов, а потому традиционные институты, по существу, берут начало от национальной культуры и верований народа.

Институты гражданского общества создаются для защиты и удовлетворения разнообразных и растущих потребностей и интересов отдельных лиц и определенных групп населения. Гражданин может реализовать его разнообразные интересы вместе с другими в объединениях разной направленности. Уровень развития гражданского общества в Таджикистане зависит от существования и эффективной деятельности общественных объединений.

В современных условиях неправительственные организации признаются одним из основных институтов гражданского общества. От уровня их активности зависят прогресс и развитие гражданского общества в той или иной стране. Сфера деятельности таких организаций обширна и включает все сферы общественной жизни. В Таджикистане продолжается процесс функционирования неправительственных организаций. Функциональность и эффективность таких организаций повысили их положение в составе институтов гражданского общества.

В формировании и развитии гражданского общества в Таджикистане также значительна роль независимых средств массовой информации, которые признаны важным общественным институтом. Они выполняют различные функции, включая распространение информации, воспитательную функцию, политическую социализацию, социальную коммуникацию, критику и контроль, объединение, мобилизацию, просвещение, формирование общественного мнения и развлечения, и

играют эффективную роль в укреплении демократических ценностей в Таджикистане.

Одним словом, в Республике Таджикистан сформировались и развиваются различные институты гражданского общества. Конечно, уровень их развития неодинаков и не все институты гражданского общества правильно реализуют свою функциональную сущность.

В третьем параграфе второй главы - «**Проблемы и перспективы развития гражданского общества в Таджикистане**» - изучены вопросы, связанные с существующими проблемами и препятствиями на пути развития гражданского общества и раскрыты перспективы развития гражданского общества в Таджикистане, подчеркивается, что, хотя в Таджикистане сформировались и развиваются институты гражданского общества, однако существуют факторы, препятствующие его укреплению. В настоящее время на формирование, развитие и укрепление гражданского общества в Республике Таджикистан могут влиять различные социальные, экономические, культурные и политические факторы. Также отсутствие опыта демократического управления является одним из вопросов, препятствующих формированию и развитию гражданского общества в Таджикистане. К сожалению, ни на одном этапе политической истории наших предков народ не рассматривался как источник власти.

Для Республики Таджикистан гражданское общество в его современном понимании считается новым явлением, поскольку его формирование в стране совпадает с процессом обретения независимости. В нашей стране не было опыта создания и деятельности политических партий, общественных организаций, различных неправительственных организаций, независимых средств массовой информации, профессиональных ассоциаций, благотворительных фондов и т.п.

В сегодняшних условиях элементы и ценности гражданского общества в нашей стране не очень сильны. Они все еще находятся в процессе формирования и, естественно, сталкиваются со многими трудностями и препятствиями. Причина слабого развития гражданского общества кроется в недостаточном демократическом опыте Таджикистана.

В западных демократических странах формирование и развитие гражданского общества проходило длительное время. Однако в современных условиях, с учетом наличия практических моделей и опыта других обществ, процесс построения и укрепления гражданского общества может быть обеспечен в относительно короткие сроки. Такая ситуация во многом зависит от развития политической культуры народа, создания условий для деятельности неправительственных институтов, их поддержки, развития в гражданах духа самосовершенствования, гуманизма и других способствующих факторов.

Укрепление гражданского общества в Таджикистане зависит от роли граждан в решении различных общественных вопросов. В современных условиях законодательство страны гарантирует свободную деятельность граждан в содействии развитию институтов гражданского общества. Однако различные факторы в этой сфере могут оказывать влияние на

активность граждан в формировании и развитии гражданского общества. Активность нашего народа в развитии гражданского общества зависит от его высокой гражданской культуры, ответственности и инициативности.

Таким образом, проблемы и препятствия, существующие на пути развития гражданского общества в Таджикистане, не должны нарушать регулярное взаимодействие государства и институтов гражданского общества. На наш взгляд, взаимовыгодное сотрудничество органов государственной власти и институтов гражданского общества обеспечивает эффективность государственного управления и социально-экономическую стабильность.

В заключении подведены итоги по полученным результатам, представлены рекомендации и предложения автора.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

I. Основные научные результаты диссертации

В диссертационном исследовании изучены и проанализированы особенности формирования, развития и деятельности гражданского общества в современном Таджикистане. В ходе работы последовательно решались поставленные задачи, подтверждались выдвинутые гипотезы.

Рассмотрение вопроса согласно поставленным задачам показало, что формирование и развитие гражданского общества в современном Таджикистане имеет конкретные особенности, важные для понимания тенденций развития и деятельности его институтов. В современных условиях гражданское общество признано одним из важнейших элементов демократической системы и одновременно средством укрепления демократии. Поэтому рассмотрение особенностей формирования и развития гражданского общества в современных условиях является одним из важных средств оценки укрепления демократии и эффективности модернизационных процессов. Понимая особенности формирования, развития и активности гражданского общества, мы можем оценить различные стороны политического развития, степень укрепления демократических институтов, пути решения общественных вопросов, тенденции и перспективы развития общества.

На основе обзора разнохарактерных материалов и их анализа, оценки различных аспектов формирования и развития гражданского общества и факторов, влияющих на этот процесс, мы пришли к следующим выводам и результатам:

1. Выявлено, что существуют различные взгляды на гражданское общество. Учение о гражданском обществе появилось с древних времен и совершенствуются и укреплялось по сей день. Элементы учения о гражданском обществе можно обнаружить в работах западных и восточных мыслителей. В каждую эпоху, в зависимости от ее идеологических и политических особенностей, мыслители выражали идеи о гражданском обществе и обогащали его теорию. Важной тенденцией развития учения о гражданском обществе является превращение его из относительно идеального понятия в социальную реальность. В современных условиях

сложилось различное понимание гражданского общества, в том числе идеальные, институциональные и инструментальные подходы. Гражданское общество – это не утопия или воображаемая цель, а реальный механизм укрепления демократического строя, решения различных общественных проблем, защиты прав и свобод человека, обеспечения безопасности и мира в обществе, повышения социального обеспеченности людей. В любом случае существует неразрывная связь между демократией и гражданским обществом. Демократическая система предоставляет благоприятную возможность для создания институтов гражданского общества, а гражданское общество в свою очередь вносит значительный вклад в укрепление демократии. Поэтому можно с уверенностью сказать, что между демократической системой и гражданским обществом существует взаимовыгодная связь [1-А].

2. Различные политические, правовые, духовные и социально-экономические основы способствуют формированию и развитию современного гражданского общества. Под влиянием временных и пространственных факторов складываются общие и специфические характеристики формирования и развития гражданского общества. Политические изменения и преобразования в Европе играли важную роль в формировании гражданского общества в Новое время. В частности, учения гуманизма, рационализма, секуляризма и индивидуализма стали основой общественной активности и инициативности в общественной жизни. Процессы модернизации и демократизации играют важную роль в формировании и развитии гражданского общества в современную эпоху. Также важную роль в повышении статуса гражданского общества в западных обществах сыграли общественные движения в защиту прав человека, окружающей среды, молодежное движение, движения за гражданские права чернокожых, движений сопротивления войнам и политическому насилию, феминистские движения и т.д. [3-А].

3. Современное гражданское общество имеет различные признаки и свойства. Важными характеристиками современного гражданского общества являются самоуправление, саморазвитие и плюрализм. Современное гражданское общество состоит из разнообразных ценностей, позиций и институтов, и в его составе можно выделить различные интересы, цели и институты. Важной особенностью формирования и развития гражданского общества в современных условиях является его комплексность. В современных условиях трудно найти отрасль, в которой институты гражданского общества не проявляли бы активности. [2-А].

4. В современных условиях формирование и развитие гражданского общества в различных странах мира является общественной необходимостью, направленной на комплексное решение проблем и совершенствование государственного управления. Это вопросы защиты прав и свобод человека, расширение прав и возможностей различных слоев населения, повышение информированности населения в различных областях, совершенствования управления основными сферами деятельности, охрана здоровья, окружающей среды и разрешение

экологических кризисов, а также другие важные вопросы, которые лежат в основе формирования и развития современных институтов гражданского общества. [2-А].

5. В современную эпоху формирование и развитие гражданского общества связано с социальными, экономическими и политическими изменениями, произошедшими под влиянием глобализации. Процесс глобализации также способствовал формированию и развитию глобального гражданского общества. Динамичное развитие людей на глобальном уровне, возможности современных информационных технологий, международное законодательство, оказание финансовой поддержки международными донорами, появление инициатив мирового уровня и другие факторы привели к формированию глобального гражданского общества. Формирование и развитие виртуального гражданского общества также находится под влиянием современных информационных технологий. [1-А].

6. На особенности формирования и развития гражданского общества в Таджикистане повлияли современные факторы и состояние политического развития. В период перестройки и развала политической системы Советского государства была создана важная основа для формирования гражданского общества в Республике Таджикистан. Хотя в Таджикистане в современный период формировалась новая модель гражданского общества, однако в процессе исторического развития таджикского народа традиционные институты гражданского общества: как мечети, советы старейшин, джураги, пири и муриди, гаштак, авлод, социальные группы дервишей и джавонмардов играли заметную роль в воспитании, разрешении семейных конфликтов, рассмотрении социально-экономических и духовных проблем, а также при решении общественных вопросов. [6-А].

7. С первых дней становления современных институтов гражданского общества, особенно различных общественных объединений, их влияние на политическую систему Таджикистана было значительным. В частности деятельность общественных объединений и новосозданных политических партий в первые годы независимости оказала негативное влияние на политическую систему Таджикистана, что привело к политическому кризису. В то время институты гражданского общества стали инструментом политической борьбы. Постепенно роль гражданского общества в развитии политической системы Таджикистана приобрела положительную динамику. В современных условиях в республике создана правовая основа для формирования и развития институтов гражданского общества. В Таджикистане были предприняты значительные усилия по созданию пространства для сотрудничества институтов гражданского общества и органов государственной власти. [5-А].

8. После восстановления мира и стабильности в Таджикистане мы наблюдаем в институтах гражданского общества, и в частности различных общественных организаций, тенденцию к укреплению политической системы, и особенно ее демократических элементов. Организации гражданского общества играют важную роль в обеспечении прозрачности и

подотчетности политической системы страны. Более того, формирование и развитие гражданского общества в Таджикистане привело к совершенствованию и укреплению институтов общественной жизни, что немаловажно для политической системы. Становление и развитие институтов гражданского общества привело к усилению институционализации общественной жизни, что создало важную основу для решения проблем в различных сферах общественной жизни. [6-А].

9. Важной особенностью формирования и развития гражданского общества в Таджикистане является разнообразие его институциональной и организационной структуры. В современных условиях в стране существуют и действуют различные институты гражданского общества. Институты гражданского общества в Таджикистане можно разделить на две основные группы, которые представляют собой традиционные и современные институты гражданского общества. Важным аспектом традиционных институтов гражданского общества в стране является их прочность, которая существовала в любой ситуации и под влиянием любого политического строя. Их существование и деятельность зависят от национальных и эндогенных факторов, а потому традиционные институты, по существу, берут начало из национальной культуры и верований народа. [6-А].

10. В Таджикистане неправительственные организации являются одним из основных институтов гражданского общества. Область деятельности таких организаций обширна и включает все сферы общественной жизни. В Таджикистане продолжается процесс развития неправительственных организаций. Функциональность и эффективность таких организаций повысила их положение в составе институтов гражданского общества. В становлении и развитии гражданского общества в Таджикистане также значительна роль независимых СМИ. [2-А].

11. В Таджикистане есть значительные достижения в становлении и развитии гражданского общества. Однако, несмотря на это, существуют и факторы, препятствующие укреплению гражданского общества. В современную эпоху на формирование, развитие и укрепление гражданского общества в Республике Таджикистан могут влиять различные социальные, экономические, культурные и политические факторы. Отсутствие достаточного опыта демократического государственного строительства также является одной из проблем, препятствующих формированию и развитию гражданского общества в Таджикистане. К сожалению, ни на одном этапе политической истории наших предков народ не признавался источником власти. [4-А].

12. В Таджикистане элементы и ценности гражданского общества не очень значимы. В настоящее время они находятся в состоянии становления и, естественно, сталкиваются со многими трудностями и препятствиями. В современных условиях, с учетом наличия практических моделей и опыта других обществ, процесс построения и укрепления гражданского общества может быть обеспечен в сравнительно короткие сроки. Такая ситуация во многом зависит от развития политической культуры народа, создания условий для деятельности неправительственных институтов, их поддержки,

развития в гражданах духа самосовершенствования, гуманизма и других способствующих факторов. [4-А].

II. Рекомендации по практическому использованию результатов исследования:

1. В современных условиях у нашего народа не сформировалось полное и точное представление о понятии и сущности гражданского общества. В частности можно заметить, что гражданское общество обычно представляют как воображаемое идеальное общество. У некоторых групп людей сложилось представление о том, что гражданское общество – это цель, которой можно достичь, построив самодостаточное и развитое в материальном и духовном отношении общество. Безусловно, такая идея может негативно сказаться на признании гражданского общества как механизма решения общественных проблем и укрепления демократической системы и хорошего управления (good governence). Поэтому необходимо интенцифицировать понимание понятия и сущности гражданского общества, которое является механизмом решения общественных проблем, эффективность которого зависит от активности людей. Только правильное осмысление понятия и сущности гражданского общества может увеличить вклад людей в его развитие. В диссертации этому вопросу уделяется особое внимание, и особо подчеркивается момент, что гражданское общество – это реальность, важный механизм решения проблем и совокупность различных негосударственных институтов.

2. Становление и развитие гражданского общества в Таджикистане происходило под влиянием современных факторов и состояния политического развития. Во все времена у персидско-таджикского народа действовали традиционные институты гражданского общества. Выявлено, что в Таджикистане институты гражданского общества оказали существенное влияние на политическую систему страны, имеющее как положительные, так и отрицательные характеристики. Отношения между органами государственной власти и гражданским обществом в Таджикистане имеет тенденции к сотрудничеству и координации действий. Они должны быть всесторонне расширены.

3. Широкий обзор концепций гражданского общества может оказаться важным для понимания его различных аспектов. В современных условиях гражданское общество имеет плюралистический характер и в его составе действуют различные общественные институты для достижения собственных интересов и целей. Это свидетельствует о том, что гражданское общество не является уникальным явлением, в его составе даже могут проявляться опасные для государства и общества аспекты. В частности инструментальное использование институтов гражданского общества великими державами в качестве мягкой силы для реализации внешней политики или конфликтная деятельность некоторых институтов гражданского общества могут быть угрозой для безопасности и политической стабильности государства. Примером такой ситуации является деятельность общественных объединений в первые годы

независимости Таджикистана. Поэтому важно изучать и постоянно оценивать деятельность элементов гражданского общества.

4. Гражданское общество выступает важным механизмом решения различных социальных проблем. Гражданское общество может выступать пространством для объединения инициатив граждан в решении различных общественных вопросов. В диссертации выявлено, что вклад гражданского общества как агента политического и социального развития и решения различных проблем в обществе значительна. Необходимо признать институты гражданского общества важным элементом изменения и развития в Таджикистане. Может быть полезным использование потенциала институтов гражданского общества в решении различных общественных вопросов. В частности может быть важной активизация деятельности институтов гражданского общества в борьбе с нежелательными явлениями, повышении духовности молодежи, расширении прав и возможностей малообеспеченных слоев населения, защите прав человека, обеспечении прозрачности и подотчетности в системе государственного управления и т.д.

5. Важным в понимании гражданского общества является признание его совокупностью общественных и негосударственных институтов. Выявлено, что важной особенностью формирования и развития гражданского общества в Таджикистане является его структурное и институциональное разнообразие. Формирование и развитие институциональной базы гражданского общества в Таджикистане происходило под влиянием эндогенных и экзогенных факторов. В Таджикистане важную роль в решении различных социальных и политических вопросов играют различные институты гражданского общества.

6. Противопоставление государства и гражданского общества ни в коей мере не пойдет на пользу обществу. В любом случае деятельность гражданского общества, направленная на благо народа, не оказывает негативного влияния на государство. Институты гражданского общества своей деятельностью могут способствовать решению различных вопросов и налаживанию эффективного управления государством. Поэтому необходимо усилить координацию деятельности государственных органов и институтов гражданского общества в Таджикистане в будущем, ведь в этом случае между ними возрастет взаимное доверие и уверенность друг в друге. Укрепление взаимного доверия между органами государственной власти и институтами гражданского общества в свою очередь может стать благоприятной основой для дальнейшего развития гражданского общества в Таджикистане.

СПИСОК ПУБЛИКАЦИЙ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

Научные статьи, опубликованные в рецензируемых журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан:

1–С Хашимова Н.А. Особенности теории гражданского общества в современном мире [Текст] / Н.А. Хашимова // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. – 2020. – № 2 (83). – С. 148–156. ISSN 2411-1945.

2–С. Хашимова Н.А. Роль гражданского общества в решении социальных проблем [Текст] / Н.А. Хашимова, Ш.Х. Солиев // Доклады Национальной академии наук Таджикистана. Отделение общественных наук. – 2020. – № 3 (011). – С. 158–162. ISSN 2076–2569.

3–С. Хашимова Н.А. Роль гражданского общества в борьбе против терроризма и экстремизма [Текст] / Н.А. Хашимова, Ш.Х. Солиев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2020. – № 4. – С. 298–304. ISSN 2413–5151.

4–С. Хашимова Н.А. Проблемы укрепления гражданского общества в условиях современного Таджикистана [Текст] / Н.А. Хашимова // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ – 2022. – № 3 (92). – С. 154–161. ISSN 2411–1945.

5–С. Хашимова Н.А. Некоторые теоретические аспекты взаимодействия государства и гражданского общества [Текст] / М.А. Акмалова, Н.А. Хашимова // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. – 2023. – № 1 (94). – С. 102–109. ISSN 2411-1945.

6–С. Хашимова Н.А. Особенности формирования гражданского общества в условиях Республики Таджикистан [Текст] / Н.А. Хашимова // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2023 – № 2. – С. 313–319. ISSN 2413–5151.

II. Статьи и тезисы в сборниках материалов конференций

7–С. Хашимова Н.А. Роль молодежи в развитии гражданского общества [Текст] / Н.А. Хашимова, М.А. Акмалова // Материалы международной научно-практической конференции “Местное самоуправление в Таджикистане” (27-28 феврали соли 2014). – Душанбе, 2014. – С. 63–65.

8–С. Хашимова Н.А. Взаимодействие государственной власти с институтами гражданского общества [Текст] / Н.А. Хашимова, М.А. Акмалова // Материалы международной научно-практической конференции “Взаимодействие государственной власти с гражданским обществом в Республике Таджикистан” (14-15 октябри соли 2014). – Душанбе, 2015. – С. 49-54.

9–С. Хашимова Н.А. К вопросам о роли семьи в гражданском образовании [Текст] / Н.А. Хашимова // Материалы республиканской конференции на тему «Здоровая семья – здоровое общество». – Душанбе, 2015. – С. 253–261.

10–С. Хашимова Н.А. Роль институтов гражданского общества в укреплении государственной независимости [Текст] / Н.А. Хашимова //

Сборник статей республиканской конференции посвященный 25-летию государственной независимости Республики Таджикистан. –Душанбе, 2016. – С. 92–95.

11–С. Хашимова Н.А. Теоретический анализ взаимоотношений государства и гражданского общества [Текст] / Н.А. Хашимова // Материалы международной онлайн-конференции на тему "Важные вопросы государственного управления и местного самоуправления в условиях внедрения электронного правительства". (23-24 октября 2020 г.). – Душанбе, 2020. – С. 174-178.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Ҳошимова Наргиса Абдуҷабборовна дар мавзуи “Ҷомеаи шаҳрвандӣ: ташаккул ва инкишофи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои сиёсӣ аз рӯйи ихтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ

Калимаҳои калидӣ: ҷомеаи шаҳрвандӣ, системаи сиёсии демократӣ, давлат, давлати ҳуқуқбунёд, системаи сиёсӣ, модернизатсия, ташкилотҳои ғайридавлатӣ, озодӣ, масъулият, ниҳодҳо, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, демократикунонии ҷомеа

Мақсади асосии таҳқиқотро омӯзиш, таҳлил ва натиҷагирии хусусиятҳои ташаккул, инкишоф ва фаъолнокии ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ошкор намудани монеаҳо ва мушкилоти самти мазкури муносибатҳо ва пешниҳоди тарҳи мусоиди ҳамкории ниҳодҳои таркиботии сохтори давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ ташкил менамоянд.

Ба сифати асосҳои методологӣ дар раванди таҳқиқот аз муносибатҳои системавӣ, таърихӣ, таҳлилӣ ва синергетикӣ истифода шудааст. Инчунин, дар таҳқиқоти диссертатсионӣ аз методҳои анализ ва таҳлил, индуксия ва дедуксия, муқоисавӣ, контент-анализ, методи миқдорӣ ва сифатӣ низ ба таври мақсаднок истифода шудаанд.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ, муаллиф бештар ба муқаррарот ва хулосаҳои муҳаққиқони илмҳои сиёсӣ, муҳаққиқони барҷастаи кишварҳои гуногуни олам, бахусус, муҳаққиқони русзабон ва пажӯҳишгарони тоҷик ва дигарон, ки бевосита ба мавзуи таҳқиқотӣ рӯ овардаанд, такя намудааст.

Навгонии илмии таҳқиқотро масъалаҳои назариявию методологии ҷомеаи шаҳрвандӣ, ошкор намудани проблемаҳои асосии таҳқиқотии он дар назарияи муосири сиёсӣ; хосиятҳои умумӣ ва махсуси ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар замони муосир, муайян намудани тарзи муносибат ба онҳо; хусусиятҳои асосии воқеияти рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистон; сатҳи фаъолнокии ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва самаранокии онҳо; ҳолатҳои таъсиррасонии ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба инкишофи системаи сиёсӣ; зиддиятҳо ва муқовиматҳои инкишофи унсурҳои таркиботию функсионалии ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дарёфти роҳҳо ва воситаҳои ҳалли онҳо; тамоюлҳои асосӣ ва дурнамои инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистон ташкил менамоянд. Ҳамчунин, дарки шароит, раванди ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, тамоюлҳои асосӣ, дурнамои инкишоф ва монеаҳои асосӣ дар роҳи тащкими ҷомеаи шаҳрвандӣ нишон дода шуданд.

Муқаррароти асосӣ, хулосаҳо ва тавсияҳои амалии таҳқиқотро метавон дар кори мақомоти муайяни ҳокимяти давлатӣ дар раванди омода намудани консепсияю стратегияҳои минбаъдаи инкишоф ва барномаҳои мақсаднок ҷиҳати рушди минбаъдаи ҷомеаи шаҳрвандии кишвар истифода намуд.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Хашимовой Наргисы Абдужабборовны на тему «Гражданское общество: его становление и развитие в Республике Таджикистан» на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 - Политические институты, процессы и технологии

Ключевые слова: гражданское общество, демократическая политическая система, государство, правовое государство, политическая система, модернизация, неправительственные организации, свобода, ответственность, институты, общественные объединения, демократизация общества

Основная цель исследования – изучить и проанализировать особенности становления, развития и деятельности гражданского общества в Республике Таджикистан, выявить препятствия и проблемы в этом направлении и предложить соответсвующую модель взаимодействия составляющих институтов государственного устройства и гражданского общества.

В качестве методологической базы в исследовательском процессе использовались системные, исторические, аналитические и синергетические подходы. Также в диссертационном исследовании целенаправленно использовались методы анализа и синтеза, индукции и дедукции, сравнения, контент-анализа, количественные и качественные методы.

В диссертационном исследовании автор больше всего опирается на положения и выводы политологов, видных исследователей разных стран мира, особенно, русскоязычных ученых, таджикских исследователей и других, которые непосредствено уделяли внимание к теме исследования.

Научная новизна исследования заключается в теоретико-методологических проблемах гражданского общества, раскрытии его основных исследовательских проблем в современной политической теории; общие и особенные характеристики формирования и развития гражданского общества в современном мире, определение способов их трактовки; основные характеристики реалии развития гражданского общества в Таджикистане; уровень активности институтов гражданского общества и их эффективность; случаи влияния институтов гражданского общества на развитие политической системы; противоречия и препятствия в развитии структурно-функциональных элементов гражданского общества в Республике Таджикистан, поиск путей и средств их разрешения; основные тенденции, перспективы развития и основные препятствия на пути укрепления гражданского общества.

Основные положения, выводы и практические рекомендации исследования могут быть использованы в работе отдельных государственных органов в процессе подготовки концепций и стратегий дальнейшего развития и целевых программ активизации гражданского общества.

ANNOTATION

on the abstract of the dissertation of Hoshimova Nargisa Abdujabborovna on the topic "Civil society: its formation and development in the Republic of Tajikistan" for the academic degree of candidate of political sciences in specialty 23.00.02 - Political institutions, processes and technologies

Key words: civil society, democratic political system, state, jural state, political system, modernization, non-governmental organizations, freedom, responsibility, institutions, public associations, democratization of society

The main purpose of the research is to study and analyze the features of the formation, development and activities of civil society in the Republic of Tajikistan, identify obstacles and problems in this direction and propose an appropriate model for the interaction of the constituent institutions of the state system and civil society.

Systematic, historical, analytical and synergetic approaches were used as a methodological basis in the research process. Also in the dissertation research, methods of analysis and synthesis, induction and deduction, comparison, content analysis, quantitative and qualitative methods were purposefully used.

In the dissertation research, the author relies more on the provisions and conclusions of political scientists, prominent researchers from around the world, especially Russian-speaking scientists, Tajik researchers and others who directly paid attention to the research topic.

The scientific novelty of the research lies in the theoretical and methodological problems of civil society, the disclosure of its main research problems in modern political theory; general and special characteristics of the formation and development of civil society in the modern world, determining the ways of their interpretation; the main characteristics of the reality of the development of civil society in Tajikistan; the level of civil society institutions actirity and their effectiveness; cases of influence of civil society institutions on the development of the political system; contradictions and obstacles in the development of structural and functional elements of civil society in the Republic of Tajikistan, searching for ways and means to resolve them; main trends, development prospects and main obstacles to strengthening civil society.

The main provisions, conclusions and practical recommendations of the study can be used in the work of individual government bodies in the process of preparing concepts and strategies for further development and targeted programs for the activation of civil society.